

Дагъыстанлы къатын

4/2020

ISSN 0132-9626

Құмықский

АЛ СЫДЫРАДАГЪЫ ВРАЧЛАР

**АЖЖАЛ БУЛАН
БЕТГЕ-БЕТ ТОКЪТАГЪАНДА...**

ЭСДЕЛИКНИ ВА МАКЪТАВЛУКЪНУ ЙЫЛЫ

«КЪАРАКЪУШ ГЪАВАЛАРДА ОЪЛЕ»

ЭСДЕЛИК

ЯШЛАГЪА БАГЪЫШЛАНГЪАН ЯШАВ

МАДАНИЯТ

АЛДАНОКЪ БУЮРУЛГЪАН ЁЛ БУЛАН...

АЖЖАЛ БУЛАН БЕТГЕ-БЕТ ТОКЪТАГЪАНДА...

Адатлы гьалда биз кёбюсю гезиклер бизин врачланы сёгебиз, оланы тергевсюзлюгюне, немкъорайлыгъына ва башгъа кемчиликлерине кант этебиз. Гертиден де, биз суйсек де, суймесек де, савлукъ сакълав тармакъда, айрокъда артдагъы йылларда бары да зат тюзевлю тюгюл экенине мюкюр болмагъа герекибиз. Бир токътамай юрюлюп тургъан алышынывлар, тюрленивлер ватандашлагъа медицина якъдан кёмек этивню сан янын хыйлы тёбенлешдирди. Тек коронавирус деген уллу балагъ гелгенде, барыбызны да савлугъубузгъа ва яшавубузгъа къоркъунчукъ тувулунгъанда, яшав экиге бёлюнюп къалды. Шо биз танкыт эте гелген гёнгюлсюз врачлар яман аврувгъа къаршы башлангъан даву ал сыдыраларында болуп токътады.

НОМЕРДЕ БАР:

ЯХШЫ ЁЛ СИЗГЕ, МАДИНА!

Коронавирус аврувну заманында заманлыкъгъа гёрюлген чаралагъа да кёбюсю ата-аналар, муаллимлер де къаршы чыкъдылар. Олар алда юрюлюп гелген билим берив къайдаланы талап этелер. Шо гъакъда бизге бир нече гезиклер тилев кагъызлар да язгъанлар..... 8

«КЪАРАКЪУШ ГЪАВАЛАРДА ОЪЛЕ»

Совет Союзу эки керен Игити, аты дангъа айтылгъан асгер лётчик, янгы самолётланы сынавчусу Амет-Хан 100 йыл альякъда, Къырым ярыматавуну кыбла бойларында ерлешген гёзел гиччирек Алупка деген шагъарда дагъыстанлы Солтанны ва кырымтатарлы Насибаны агълюсюнде тувгъан. 12

ГЮНЕШНИ ЙЫЛТЫНЛАРЫНДАН СОГЪУЛГЪАН ЯШАВ

Бирдагъы бир болгъан ишни эсгермейли болмайман. Атам-анам бир-бири булан яман эришип-урушуп, айрылмагъа токъташгъан. Иранда буса айрылывланы, кёшулувланы масъаласын моллалар чече. Ону уьстюне баргъанда, ол межитде намаз кылып тура болгъан. 26

ЯШЛАГЪА БАГЪЫШЛАНГЪАН ЯШАВ

Биргезик интернатгъа къолунда янгы тувгъан яшы булан жагъыл къатынгиши гирип гелген. Ол эринден айрылгъан болгъан экен. Атасыны ожагъына къайтгъанда, уллулар яшдан да къутул деп талап этген болгъан. Дагъы амалы болмай, баласын интернатгъа гелтирген. Тек арадан бир йыл оьгюп, эри булан ярашып, янгыдан кёшулуп, интернатгъа яшын ахтарма гелген. 34

*Я аккордами веры эту песню пою.
Тем, кто, бросив карьеру,
жизнью не жалея,
Свою грудь подставляет
за Россию свою.*

Бизин эмчилер учун бугюн «кызыл зона» фронтдагы лап алдагы окоплар йимик. Тек оьзге зоналарда да бары да савлукъ сакълав идараланы аврувланы къабул этеген кабинетлеринде, лабораторияларында, «скорый помощну» машинлеринде къоркъунчукъ кем тьогюл.

Къорувчу костюмлагъа, «скафандырлагъа» гийинген акъ халатлылар космонавтлагъа парх бере. Тек космонавтар давгъа, явгъа къаршы тургъан адамлар тьогюл. Бизин врачлар буса, адамланы яшаву учун ябуша туруп, ажал булангъаргюн бетге-бет токътай. Врачланы, медсестраланы, оьзге медицина къуллукъчуланы башына нечик авур намуслар тьогенни биз гъали билебиз.

А.К., Магъачкъаладагы 1 номерли клиника шагъар больницада ятып чыкъгъан:

«Магъа аврув къайдан, кимден юкъгъаны белгисиз. Апрель айны башларында магъа сувукълар тийди. Адатлы гриппир деп эсиме гелди. Бир жума дарман отлардан этилген

Бир заманларда Горькийни къарт Изергели айтгъан сёзлери эсигиздеми? «Яшавда къачан да игитликге ер бар!»—деген ол. Бизин медицина къуллукъчуларыбыз пандемияны вакътисинде этген ишин бир де игитликге санамай, адатлы, гъамангъы касбу борчун кютгенге гъысаплай. Тек шо борчлар нечик шартларда кютюле болгъанын биз яхшы билебиз.

Шо саялы артдагы вакътилерде охувчуларыбыздан гелеген билдиривлер булан сизин де таныш этмеге тийишли гёрдюк. Аслу гъалда аврувну врачланы кёмеги булан энгип бажаргъанлар яза эди. Бу ерде врач деген сёзню мен генг маънада къолайман. Лап къоркъунчулу, къувунлу мюгълетлерде, гъатта, «скорый помощну» гъайдавчулары да врачлагъа айлана эди.

Биз нечакъы суюсек де, журналны бетлеринде бизге бакъдырылгъан бары да врачланы суратларын ерлешдирмеге имканлыгъыбыз ёкъ, гъатта, барысыны да атларын эсгермеге де бажарылмай. Олай этсек, журналны бетлери янгыз адамланы фамилиялары булан толуп къалажакъ эди.

Дагъыстанлылар бугюнлерде оьзлени яшавуна, савлугъуна къор-

къунчукъ бар экенин биле де туруп, авругъан адамланы къыйын мюгълетине табылгъан бары да медицина къуллукъчулагъа гъакъ юрекден баракалласын билдире.

Оьзлерде вирус булан туврадан-тувруа къаршы ябушув юрютеген больницааланы «кызыл зоналарын» гелеген билдиривлени охугъанда, тьопдеги сатырлар эсиме тьошюп гетди:

АЖЖАЛ БУЛАН БЕТГЕ-БЕТ ТОКЪТАГЪАНДА...

суну ичип кьолай болма къарадым. Тек гъалым бузукълашгъанда, «скорый помощну» чакъырма тюшдю. Шу ерде мен клиникаланы баш врачларын якълап бир-эки сёз айтмагъа сюемен. О заман, вирус янгы гюч алып турагъанда, баш врачлар аврувлар ятагъан тёшек ерлени сата деген хабар яйылма башланды. Мен бир белгили, уллу кюллукуьда ишлейген танышымны имканлыкъларын кюллап, клиникада ятмагъа сюйдюм. Мени баш врач къабул этди ва танышымны зенгине де къарамай англатды: «Биз, озокуьда, сизин гъалыгъызны тергербиз. Тек клиникада буссагъат бош ерлер ёкъ. Мен бек авур гъалдагъыланы кююп, сизин ятдырмагъа болмайман»,— деди. Гече тыныш алмагъа оьтесиз кыйын болгъанда, мени клиникагъа алып гетдилер...

Врачлар—герти игитлер! Олагъа аврувлагъа аз-кёп буса да, кёмек этмек учун кёп кыйынлыкълардан оьтмеге тюше. Интернетде ачувлу сесленивлени охуйгъанда, тамаша боламан. Мен шагъарда турагъан адамман, уллу гъаким кюллукуьларда ишлемеймен, тек мен больницада ятгъан уьч жуманы ичинде бир врачдан да, бир медсестрадан да эрши сёзю эшитмедим, гъайсыз янашивну гёрмедим. Больницада аврувумадагъыда бекавур аврув къабунду. Мен ятагъан заманда магъа эрим оьлгенни билдирдилер. Къарагъанда, огъар вирус менден юкъгъан. Врачлар ону оьлюмден кютгъарып болмагъан. Ону ахырынчы ёлуна салып, савболашып болмайгъаныма юрегим ярылып бара эди. Шо кыйынлы гюнлерде агълюмню жаны булан бирче мени ичимден де яшав гетип барамы экен деп ойлаша эдим. Къырыйымда шо мюгълетлерде мени якълама къарайгъан, гъакъ юрекден кыйыналагъан врачлар, медсестралар болмагъан буса, балики, мен де бу замангъа герти дюньягъа гёчер эдим. Мен олар этген яхшылыкъларны бир де унутмажакъман ва кълалгъан оьмюрюмде алгъыш эте туражакъман».

Журналыбызны редакциясына Республиканы югъагъан аврувланы центриндан С.Т. зенг этди ва шо савлукъ сакълав идарада ишлейген медицина кюллукуьчуланы

гъакъында бир-эки сама алгъышлы сёзлер язма тиледи. Ол айтагъан кюйде, центрда шо вакъти ишлеп турагъанлар герти кюччакълукъларны уьлгюлерин гёрсетген. Балагъ гелген сонг—къапуларын гны ач, яшынгъан булан не пайда деп айтыла орус аталар сёзлеринде. Олар яшынмады, къапуларын тогъас салып япмады, оьзлеге етишдирилген бары да авруйгъанланы къабул этип, эми, сёзю, гъайлы янашиву буланаякъ уьстюне салмагъа къарады.

«Врачлар сав гюнлер ашсыз, юху-суз, ял алывсуз ишлеп тургъанын биз гёрдюк. Врачлагъа ва медсестралагъа борчларын кютмек учун хас опуракъланы гийип юрюмеге тюше. Шо буса тынч масъала тюгюл. Оьзлени кюруй буса да ярай,

бир де гёрмедим. Журналыгъыздан таба ярай буса олагъа: «Аллагъ рази болсун»,— деп айтыгъыз. Разили-гибизни билдирердей дагъы не сёз айтагъанны да билмейбиз...».

Отставкадагъы офицер М.Г. хабарлай:

«Скорый помощ» гелгендокуь, олар магъа бир тамаша гъайлы янашагъанын шоссагъат эс этдим. Машинни гъайдавчусу да кёмек этип, ичинде ятдырдылар ва чалт больницагъа етишдирдилер. Мен оьзюм, аппаратсыз тыныш алма башлагъанча врачлар янымдан таймады. Бир кюйге гелгенде, бизге къарайгъан врачлар гюнлер булан уьстюбюзде турагъанын англама башладым. Мен оланы гъарисине орденлер берер

тек гъар тюрлю тийишли ишлерин этмеге кыйынлыкълар тувдура. Мен билсем, бир медик де оьзюне кыйын деп кант этмеди, жумалар булан уьюнде болмайгъанын, яшларын гёрмейгенин айтмады. Оланы башына тюшген герти гъалны бары да дагъыстанлылар билмеге герек. Кюрувчу костюмлары бары яхшы. Амма «кызыл зонада» не сувичмеге, не ашамагъа яда башгъа гъажатынгны этмеге ярамай. Олар маскараларын чечгенде, бетлериндеги кызыл къланлы гызыланы, дамгъланы гёргенсиздир. Шолай шартларда да олар ачувланып, шо ачувун авруйгъанлардан алма сююп айлангъан кюйлерин

эдим. Герти кюччакълар! Мен асгер кюллукуь булан байлавлу адам болгъан сонг бизин палатабызны дав майдангъа гысаплай эдим. Шо майданда бизден эсе, врачлагъа артык кюркюнчлукъ барын англай эдим. Олар гъар мюгълетде «кызыл зонагъа» гирегенде, гъужумгъа гётерилген солдатлар йимик оьлежегин, яраланажакъларын, сав кълалажакъларын билмей эди. Инаныгъыз, олар къара юрекли вирус деген душманны дагъытмакъ учун оьзлерден болагъан бары да затны этди. Биз кёпбюз—олар аз. Тек азлыгъына да къарамай, аврув черивлеге къаршы кыргъында герти игитлигин гёрсетди».

ДАВДА–ДАВДА ЙИМИК БОЛАДЫР!

Эрте язбашны гюнлери. Къышлык заманлардан уянгъан табият гючюне гирме къарай. Адамурлукъ гъамангъы ишлери булан долана. Бирден коронавирусну къувуну гетериле. Шо не балагъ экенни башлап бирев де бир зат да билмей, огъар нечик къаршы ябушма тарыгъын да мекенли англамай эди. Коронавирус буса тиши-тырнагъына ерли савутлангъан душман болгъан экен. Врачларыбыз буса дав башлангъаны билмей душмангъа къаршы патронларсыз чыкыгъан эди. Янгыз Дагъыстанда туюл, бютюн дюньяда да шо гъал бар эди. Китайдагъы Уханьда палан аврув яйылма башлагъан деген хабар арагъа чыкыгъанда, кёплер, оланы арасында белгили врачлар да шо балагъ озлеге етишмес деп тура эди. Тек ондан сонгъу агъвалатлар янгы вирус булан оюнамасхара этме ярамайгъанын тез англатды. Биринчилерден болуп шону «скорый помощну» врачлары сездиле. Оланы арасында вирусгъа тарыгъанланы санаву гюн сайын артма башлады. Гъали де мекенли токъташдырылмагъан маълуматлагъа гёре, Дагъыстанда шо аврувдан хыйлы медицина къуллукъчулар оылген. Аллагъ рагъматэтин! Жаны женнетлени тёрюнде болсун!

Обтген заманны ичинде кёп зат болду. Медицина къуллукъчуларыны игитлигинден къайры, савлукъ сакълав тармакыгъа жавап береген бир-бир чиновниклени гъайсылыгына, озлеге шо жаваплылыкъны алма сыймейгенлигине, гerti маълуматланы яшырагъанлыгына да шагъатлар болдукъ. Коронавирус булан пайдаланып, аптеклерде дарманланы багъасыны кёклеге чююлювон де гёрдюк. Шо шартларда бизин врачлар инг де яхшы инсанлыкъ хасиятларын гёрсетди деп инамлы кюйде айтмагъа болабыз.

КАРАНТИН–ОТПУСК ТЮГОЛ!

Медицина къуллукъчулары кёбюсюню пикрусуну гёре, югъагъан аврувну яйылывуна къаршы заманында тийишли чаралар гёрюлген болгъан буса, пандемияны токътатма бажарыла эди ва шо вирус бизин жамият учун шолай багъа токътамажакъ эди. Тек кёплер вирусну хабарын тыш пачалыкълардан гелеген гъамангъы башалманлыкыгъа, яман негетлеге санап юрюдю ва уый есир болуп турмакыны гезикли отпускаягъа гысаплай эди.

Дагъыстанлылары да кёбюсю уйлериинде турма сыймеди. Март айны ахырынчы гюнлериинде бизин ватадашларыбыз жанлы кюйде тойлагъа,

межитлеге юрюй эди... Натижасы нече де пашман болуп чыкыды!

Шондан сонг Магъачкъаладагъы югъагъан аврувланы центры бир-эки гюнню ичинде вирусгъа тарыгъанлар булан тыгъылып толду, авруйгъанланы озге больницалар къабул этмеге башлады. Гъатта медицина академияны, училищелени студентлерин кёмекге чакъырма тюшдю. Оланы ата-аналары не гъалда болгъандыр?! Мен озюм де шону булан байлавлу бир агъвалатгъа шагъат болуп къалдым. Анасы студент уланы «къызыл зонагъа» барагъанын билгенде, ону давгъа узатагъан гъалда йимик ёлгъа салды.

КИМ АЙЫПЛЫ? НЕ ЭТМЕГЕ ГЕРЕК?

Шу эки де сорав бизин уълкебизде жамият учун къайсы девюрлерде де агъамиятлы болуп гелген. Биринчи соравгъа инг алдын аманылыкны кюруйгъан кюрумлагъа жавап бермеге тарыкыдыр. Бугюн буса бизин бары да гъайыбыз озюбюзню сакъламакъ учунгъу гъаракатда болмагъа герек. Эгер де, сиз, гертиден де, озюбюзню, ювукъ адамларыгъызын савлугъун ойлаша бусагъыз, амалдан геле туруп сакъ болугъуз!

Биз врачланы гъалиги гъалын кьолайлышдырмакъ учун не этип болабыз деген соравума мени таныш кардиологум: «Пачалыкъ кёмек этер деп къарап турмай баш чарагъызын гёрюгюз»,–дей. Баш чара дегенде, ол гъакимият оз янындан тийшли чараланы оьтгериш тура, амма сизге де жаваплыкны сезип тийишли санитар къуллукълар этеген ёравлагъа кюлакъасмагъа тарыкъ деме суюе.

Вирус къачангъа берли узатылажыгъын биз гъалиге билмейбиз. Тек шо балагъны бютюн халкълар бирлешип, не этип буса да, енгме герекибиз! Шо – бизин инсанлыкъ борчубуз. Биз уьст болажакыбызгъа къатты инамлыкъ бар. Уьст болажакыбыз, янгыз биз адамлар экенибизни унутмасакъ. Балики, шо заман бизин акъ халатлы замандашларыбызгъа да ишинде рагъатлыкъ тюшер.

ВИОЛЕТТА РАТЕНКОВА

ЯШАВНУ САЛКЪЫНЛЫКЪ БЕРЕГЕН ТЕРЕГИ...

Язбаш ону айрыча гёнгюн ача, лап инче юрек къылларына тийип, эсге алывланы, гыслени уята. Шолай мюгълетлерде, ол эси булан сююне туруп, яш заманларына къайта, янгыдан уллу агълюню, обзюнде обсген ожакъны тамаша дюнъясына чомула.

ОБРЮМ ЧАГЪЫ

—Яшланы къурч тавушу чалын-майгъан табасаран агълюню сиз тапмассыз,—деп иржая Фатима Гъасанбековна.—Мен де шолай уллу, дос агълюде обсгенмен. Эртенлер тургъанда, сени айланангны эркъардашларынг, къызардашларынг, атанг-ананг къуршайгъанлыкъны гыс этесен, юрегинг сюювдентола. Ахшамлар буса, барыбыз да уллу столну айланасына жыйылып, атам айтагъан бырынгъы хабарларына тынглай эдик. Пайхаммарланы яшавундан башлап, узун-узун азербайжан ёммакъларга ерли... Мени атам Гъасанбек Айдемиров тарихни яхшы билеген адам эди. Ондан къайры, бары да халкъ музыка алатланы уста кюйде согъуп бажара эди, йырлай эди, шиърулар яза эди, арап, фарс, тюрк тиллени яхшы биле эди. Уъстевюне, тизив суратлар да эте эди. Ол пагъмулу тарбиялавчу, насигъатчы эди ва

биз, яшлар, тенглилерибиз йимик тез-тез орамгъа къачма алгъасамай эдик. Уйде бир атив, тамаша гъал бар эди, дагъы бир ерге де барма суймей эдинг.

Айдемировланы ата-бабалары Хурик юртдан чыгып, Аркитде ХҮП асруда ерлешген ва тухум-тайпасы алимлери, белгили адамлары булан макътала гелген.

Гъасанбек Айдемирович кёп сынавлардан обтюп хыйлы йыллар Табасаран райисполкомда ишлеп тургъан. Ол уъстюне гелип кёмек тилегенлеге болагъан затын этмейли, бир де гери къайтармагъан. Нече де эркин юреги булангъы рагъмулу адам эди. Къайсы буса да бир агълюде, ожакъда эришив-кълмагъал болса, даим ону маслагъатгъа чакъыра эдилер. Ол гъар агълюде аманлыкъ, берекетлик болса, бютюн уълкеде де аманлыкъ болажагъына бек инана эди.

—Ол бары да якъдан уългюлю адам эди,—деп узата Фатима

Гъасанбековна. —Гиччиден тутуп бизге гележек къысматыгъыз янгыз сизин гъаригизни къастыгъыздан, гъаракатыгъыздан, билим даражагъыздан гъасил болажакъ деп англата эди. Бизин учун атабызны насигъатлары Къуран калималар йимик эди. Ол гёрсетген ёлдан, белгилеген дазулардан чыкмай эдик. Гъар ожакъда шолай аталар болгъан буса не бар эди.

Анам Жарият Алимерденовна ожагъыбызны ярыгъы, рагъмулу малайиги эди. Ону сюювю бютюн дюнъягъа етишер эди деп ойлаша эдик. Яшав нечакъы къыйын буса да, гелген адамны ачыкъ бети булан къаршылай эди, къонакъларга сый-абур эте эди. Яшларын да шо хасиятлагъа уйрете эди. Гертти агълю дос-къардашсыз, тухум-тайпасыз, хоншусуз болмай деп гъакъл бере эди.

—Биз ата-анабыз булан обктем бола эдик. Оланы дюнъядагъы лап да яхшы ата-анагъа гысап-

лай эдик,—деп эсге ала Фатима Гьасанбековна. —Нечик оьктем болмайыкъ дагъы ?! Атам, гьатта орамгъа геземе чыкъса да, оьзюню кьол тептерин алып чыгъа эди. Бир тюрлю ойлар тувса, шоссакъ шону тептерине язып ала эди. Тиллени эпсиз сюеген атам, гьар миллетни гележек кьысматы, коду шо тиллени ичинде яшырылгъан деп гьисап эте эди. Ол кѣп илму асарланы кьаныгъывлу кюйде охуй эди. Сонг оьзю язгъан китапларда да шо маълуматланы эркин кюйде кьоллай эди. Оьзюндаим жыйнакълы кюйде сакълайгъан атам иш ълдашарындан да шону талап эте эди. Сайки, гьакимиятны сѣзюнден кьайры, юзю де болма герек. Ол герти коммунист эди, Сталиники йимик опуракъланы да гие эди. Гьали Ватынына о даражада берилгенлер аз тьогюл кьалмагъан.

Фатима Гьасанбековна оьзю оьзюне сорав бере. —Биз башгъа адамлар болуп боламы эдик? Дюр, гьарибиз оьз ълубуз булан юрюдюк. Тек биз бир де ата-ананы, тухумну хадирин билмеге, кьыйматламагъа унутмай эдик.

Ф. Айдемирова оьзюню агьлюсюню гьакъындагъы сыр чечив хабарын узата. Мен буса оланы агьлю альбомундагъы суратлагъа кьарайман: шо юзлерде, бетлерде нечакъы ажайып рагъмулукъ, ачыкълыкъ бар!

Бу агьлюню яшавунда заманлар гетип де, бир зат да гьали де алышынмагъан йимик гьис этиле. Олар алда йимик бугюн де кьонакъчыл, оьзгени кьыйынына тез табылагъан хасиятын тас этмей юрютюп тура. Олар шолай адамлар.

АТАЛАНЫ ВАСИЯТЫНА ГѢРЕ

Фатима Гьасанбековна оьзюню бир ърукъгъа тьогшен яшавуну кюрчюлеригиччиден берли агьлюсюнде салынгъан болгъанына ина. Анасы янгы уя тикген кьушдай, ожагъын чыдамлы, кьаныгъывлу кюйде тизе эди. Ожакъда уйеси ким экенни бир де унутмай эди.

—Олар оьмюрю бою бир-бирин аявлап, гьайлы янашып, сюювде ва разилешивде насипли кюйде яшагъан. Атабыз бизин элини герти, инамлы ватандашлары, аркътаяву йимик тарбиялама кьарагъан. Ол биз оьзюню васиятларына гѢре юрюжегизге, яшав кьуражыбызгъа бир де шекленмеген. Озокъда, гьали кѣп зат башгъачалай кьабул этилине. Байракълагъа башгъа чакъырывланы, инанывланы чанчгъанлар. Тек бизин учун яшав алышынмагъан кюйде кьалып тура. Ата-ананы буварывлары, насигъатларын унутмайбыз ва гьаргюнлюгюбюзню олар айтгъан кюйде кьурма кьаст этебиз. Мен

оьзюме гележекге касбу танглайгъанда, атама ишимни топуракъ булан байлама сюемен дегенде, ол бир де тамаша болмады, якълады. Анам да арив гѢрдю. Шо саялы школадан сонг Дагъыстан пачалыкъ юрт хозяйство институтну экономика факультетин тангладым ва уьстюнлю кюйде тамамладым.

Билемисиз, мен бары да ишимни алданокъ кьургъан, гѢз алгъа тутгъан планыма гѢре юрте эдим. Эрим булан иш уьстюнде таныш болдум. Ол о заман школаны директору болуп ишлей эди. Мен комсомолну район комитетини финанс бѢлюгюне башчылыкъ эте эдим. Бир-бирибизни сююп уйлендик. Эрим булан ону ата юрту Пилигге гѢчюп, дѢрт йыл башлапгъы класларда дарслар юрютюп турдум. Биз бир алманы эки гесеги йимик, бир-бирибизге бек кьыйыша эдик. Бир де эришмей, урушмай эдик. Магъамматрасул ДГУ-ну биология факультетин охуп битдирген. Кѣп йыллар ата юрту Пилигде школаны директору болуп ишлеп, гечге таба Дагъыстан халкъ хозяйство институтну аспирантурасына тьогшен. Шо заман Магъачкъалагъа гѢчдюк. Озокъда, башлапгъы вакътилерде тынч тьогюл эди. Биз жагъил эдик, уланларыбыз оьсе эди ва гележекде бизин зор яшав кьаравуллайгъанына шекленмей эдик. Эсимде бар, эрим уланларыбызны сав шагъардан яав юрютюп, бавубузну сугъарма бакъдыра эди. Муна гьали сиз гѢреген шу тизив бав мени агьлюню кьоллары булан оьсдюрюлген. Загъматны хадирин билмеге бизин ата-анабыз гиччиден уйретген йимик, биз яшларыбызны да шо мердешлерде тарбиялама кьарагъанбыз. Таза, гьалал загъматдан герти берекетлик тувулуна.

Аспирантураны тамамлагъан сонг Магъамматрасул ишин институтда илму кьуллукъчу гьисапда узата. Фатима да шо институтда ишлей эди. Заман гетип, сынавлу касбучуланы Монголиягъа бакъдыралар. Эр-кьатын консультантлар гьисапда хоншу уьлкени юрт хозяйствосун оьсдюрювде пайдалы

насигыатлары, таклифлери булан кѣмек этмеге гереке эди.

—Совет Союзу заманларында шо адатлы мердеш эди,—деп эсге ала Фатима Гьасанбековна. —Тек эсимде бар, башгъа гъава, табият шартлагъа тюшгенде, мен шогъар хыйлы заман уйренип битип болмай эдим. Сонг-сонг кююм бир амалгъа гелди.

Жагъил касбучулар ерли адам-ланы арасында тез абур таба. О заманларда Монголияда илмуну оьсювюне, янгы технологияланы кьоллавгъа айрыча тергев бериле эди. Айрокъда гъайванчылыкъ тармакъда кѣп уллу алышынывлар болуп тура эди.

—Агълю даим бары да якъдан онгайлы шартларда яшама бол-майгъанын мен шонда англа-дым,—дей Фатима Гьасанбековна. —Биз яшларыбыз янгы шартларда адашмай-абдырмай оьзлени ерин тапгъанына эпсиз сююне эдик. Олар монгол тилни сув йимик биле. Тенглилерини арасында хыйлы кьурдашлары да бар.

Уллусу Альберт ва ортанчысы Арсен Улан-Батордагъы универ-ситетни охуп битдирген. Яшлар атасына эпсиз абур эте эди деп гьисаплай Фатима Гьасанбековна. Ол уланларын бек аявлап-асырап оьсдюре эди. Тек шону булан бирге оланы кыйынлыкълардан кьоркъмай, янгы намуслардан ва масъалалардан тартынмай алгъа юрюмеге уйрете болгъан.

—Бир вакътилерде уллубузну лѣтчик болма, гъаваларда саркъы-ма умуту бар эди. Ортанчысына тюшюнде де, тюлюнде де спорт ярышларда ортакъчылыкъ этеген машинлер гѣрюне эди,—деп узата ол. —Тек оьсген сайын яш заманла-рындагъы умутлары унутулду ва оьзлер учун адатлы, юрт хозяйст-вогъа ювукъ касбуланы танглады. Гиччиси Завур буса ингилис тилни уйренивге айрыча тергев бере эди ва гележекде дипломат болажакъ-ман деп айта эди. Армияда асгер борчун кютген сонг, Саратовдагъы юридический академиягъа охума тюшдю. Диплом алгъан сонг бир нече йыл асгер прокуратурада ишледи, артда конкурслардан

оьтюп, Россияны тыш ишлер министерлигини академиясына кьабул этилинди. Академияны битдиргенде, ону министерлик-ни департаментлерини бирисине ишлемеге бакъдырдылар.

—Инанма да кыйын?!—деп тама-ша боламан.

—Биз бир де яшларыбызгъа палан касбуну танглагъыз деп айтмагъан-быз,—деп англата Фатима Гьасанбековна. —Оьз заманында атам-анам да тап шолай янаша эди. Мисал учун, кызардашым Тамара (атам ол врачны касбусун танглар деп тура эди) юрист болду. Кѣп йыллар республиканы прокуратурасында ишлеген. Табасаран къатынланы арасында ол биринчи юрист эди.

Биз яшларыбыз булан оьктем болабыз. Олар Ватаныны герти патриотлары болуп оьсген. Ватан дегенде, ата-анасы, ата-бабалары яшагъан, тургъан ерлени эсинден тайдырмайлар. Оьзлени уллу ту-хум-тайпасыны адамларына асру-лар бою табасаран топуракълар, тавлар гъайлек йырын айтып гелге-нин унутмайлар. Шолай болма да тюшедир!

ЯШАВДАН СОНГГЪУ ЯШАВ

—Магъамматрасул гечингенде, мен башлап адашдым. Агълю масъалаланы чечивде кѣп зат ондан гьасил бола эди,—деп эсге ала Фатима Гьасанбековна. —Ол бир къараргъа гелгенче, башлап масъаланы гъар-бир янларын ойла-шып къарай эди. Яшавда болажакъ алышынывлардан, тюрленивлер-ден тартынмай эди. 90-нчы пасат йылларда Монголиядан къайтгъан сонг, эрим Саратов областгъа гѣчме токъташды. Шонда 2 минг гектар ерни сатып алды. Башлап кыйын эди буса да, заман гетип бир кюйге тюшдюк, кыйынлыкъланы ал-дында бюдюремеге хыялыбыз ѳкъ эди. Бара-бара мекенли аякъгъа турдукъ. Фермабыз будай оьсдю-реген уллу компаниягъа айланды. Эрим оьлгенде, ол ѳтген бары да иш туварылып кълармы экен деген ой рагъатлыкъ бермей эди. Муна шо заман яшларым уллу болгъанына биринчилей тюшюндюм. Альберт

ва Арсен оьзлени ишлерин кьоюп, Саратовгъа гѣчюп, атасыны ишин узатдылар.

Уланлары янгы ерде мекенли орунлашгъан сонг компаниясыны ишин уьстюнлю кюйде юрюте-генден къайры, яшлар ва къартлар уйлерине, интернатлагъа, билим берив ожакълагъа акъча булан кѣмек эте. Янгыз Завур гъали де дипломат ишин узатып тура. Ол Австралияда, Сиднейде Россияны вице-консулуну борчларын кюте.

Бизин Фатима Гьасанбековна булангъы лакъырыбызны ахы-рында мен ондан агълю гелишив-люкню сырын билме суюдюм. Ол иржайып:

—Бир яшыртгъын сыр да ѳкъ. Англаймысан, биз даим оьзюбюз-ню тухумубуз, атабыз, ону таза аты булан оьктем болуп гелгенбиз. Бизин де ол намусгъа гѣре яшама-гъа уйретген. Биз оьзюбюзню та-мурлары теренлеге тармашгъан, язбашда, яйда салкъынлыкъ бере-ген къалын терекге гьисаплайбыз. Гѣремисиз, мени нечик тизив гъар йыл емиш береген бавум бар. Яз-баш гелип, тереклер чечек ачма башлагъанда, бавумну ийислери башымны айландыра ва гележек-ге янгы умутланы тувдура...

Айшат ТАЖУДИНОВА

ЯХШЫ ЁЛ СИЗГЕ, МАДИНА!

Яшавубуздагъаркъатынгиши аслу ер тутуп гелген. Эгер эргиши ожакъны башы буса, къатынгиши—ону аркъатайву. Къумукъларда эрни оър этеген де, ер этеген де къатынгиши деп негъакъ айтылмагъан. Бырынгъы къумукъ юртланы бириси Башлыда да кѣп асил, юртну атын дангъа чыгъаргъан къатынгишилер аз туюл. Мисал учун, гиччи Ватаныны, ана топурагъыны аманлыгъы учунгъу давларда Къыданны Адай деген къатынгиши гѣрсетген игитликни гъакътында наслудан-наслугъа айтыла гелген. Сонг дагъы да, эл арада айтылгъан белгили алимибиз Сакинат Гъажиеваны, уллу къулукъларда загъмат тѣкген жамият чалышывчу Умуразият Жабрайылованы атлары тарихде алтын гъарплар булан язылгъан демеге ярай. Халкъ сукъланардай агълюсюн де юрютюп, жамият ишлерде де гъаракат этеген къатынгишилер гъали де аз туюл. Мадина Абдуллаевна Къадиева да шолай къатынланы бири. Ол Башлыгентдеги (Къаягент район) орта школаны директору болуп гъакъ юрекден чалышагъанлы да 9 йыл битди. Охув йылны алдында Къаягент райондагъы мухбирибиз ону булан ѳлугъуп баянлыкъ алгъан.

—**Мадина Абдуллаевна, сиз билим берив тармакъда чалышагъа-**

ныгъыз 33 йыл бола. Шо йылланы гѣзден гечиргенде, инг де жаваплы тармакъдагъы бугюнгъу гъаллагъа нечик кыймат бересиз?

—Гертиден де, билим берив лап да жаваплы тармакъланы бири десек де ярай. Бизин алдыбызгъа яш наслугъа оър даражада билим берив, оланы гъакъыллы адамлар этип ѳбсдюрюв, тарбиялав масъалалар салынгъан. Яшлар бизин гележегибиз, демек, уълкебизни аркъатайваларыны кыйсматы— бизин, муаллимлени кѳолунда. Бизин яш йылларыбыздан тутуп, билим берив тармакъда нечакъы алмашынывлар болуп тура. 2009-нчу йылда бизин Башлыгентде тезден къаравуллангъан 504 охувчугъа янгы школаны бинасы кѳурулду ва ишге гиришти. Бугюн бизин охув ожагъыбызда

50-ден де артыкъ адам, муаллимлер, ѳзге касбучулар, кѳуллукъчулар загъмат тѣге. Оър натижалагъа етишмек учун олагъа бары шартлар яратылгъан деп мекенли кюйде айтмагъа боламан.

—**Гертиси, юртубузда орта школа кѳурулгъанлы 65 йыл битди. Шо йылланы ичинде школаны битдиргенлени арасында кѣп белгили адамлар чыкыгъан. Бугюн де оланы уългю этип, оланы адилли ѳлун узатагъанлар бардыр. Шо гъакъда не айтмагъа боласыз?**

—Бизин школаны тарихи теренде. Гертиден де, бу школадан чыкыгъанланы арасында эл арада айтылгъанлары да бар. Мисал учун, биринчи муаллимлер Муртузали ва Батув Халимбековланы, Умуразият Агъматованы, Сакинат Гъажиеваны ва ѳзге савлай яшавун билим беривге багъышлагъанланы атлары айрыча эсгермегетийишлигѣремен. Олайлар дагъы да кѣп бар. Барыны да атларын эсгермеге де болмайсан.

Умуми алгъанда, шо йылланы ичинде Башлы юртдан чыкыгъан 13 адам илмуланы доктору, 38 адам илмуланы кандидаты деген оър атла-

гъа ес болгъаны да бизин сююндюре. ѳзге тармакъларда да макътавгъа лайыкълылар бар: Балаш Балашев, Якъуп Гъамзатов, Мурат Рашитов, Магъамматали Гъажиярсланов ва башгъалары.

—**Демек, яхшы мердешлер уългюлей, давам этиле?**

—Герти. Биз шогъар разибиз ва ѳбктем болабыз. 2016-нчи йылны гъасиллерине гѣре, Дагъыстанны билим берив ва илму министерлиги якълап, Башлыгент школа Россияны лап яхшы охув ожакъларыны арасына гирген. 2018-2019-нчу охув йылны натижаларына гѣре бизин Башлыгент школа Къаягент райондагъы школаланы арасында биринчи ерге чыкыды. Школаны алтын медалгъа охуп битдирген охувчуларыбызны санаву 36-дан да артыкъ. Эгер де, бизин школада яхшы англавлу, намуслу муаллимлерибиз болмагъан буса, шолай оър уългюлюклеге етишме бажарылмас эди. Оланы барына да разилигимни билдиремен. Гертиден де, бизин биринден-бири яхшы муаллимлерибиз школаны атын ѳрге гѣтерди.

Охувдагъы уългюлюклерибиз гъакъда айта туруп, спортгъа да кѳошум этген яшларыбызны ѳърлюклери де бизин ругъландыра. Къазбек Агъаев, Амир Амирасланов охувчу яшланы арасында Китайда болгъан дюнъя ярышларында чемпион атгъа ес болду. Амирни иниси Эльдерхан Амирасланов гюнтувущ пачалыкъланы спорт жураларында Дагъыстанны чемпиону деген атны къазанды. 2019-нчу йылда 9-нчу класны охувчусу Арслангерей Жамалутдинов спортну ѳърде эсгерилген журасындан Россияда уългюлюкчю эрни алды.

—**Мадина Абдуллаевна, гъар къатынгишиге касбусу булан байлавлу ишлеринден кыйры, агълюню намусларын да кютмеге туюше. Сиз шоланы барысын да енгмеге нечик боласыз?**

–Мен савлай дюнъягъа белгили ва улуу тарихи булангъы Дербент шагъарда тувуп оьсгенмен. 1980-нчи йылда агълюбюз ата юртум Башлыгентге гечдю. Оьзюм де эки йылдан ерли орта школары охуп битдирдим. Сонг 5 йыл Дагъыстан педагогика институтну математика факультетинде охудум. Школаны да, ону да оьр кыйматлагъа битдирдим. Шагъарда тувуп оьссем де, юрт яшавгъа да уйирендим. Юртлу улан Абдулбасир Къадиев булан уйленип, татывлу агълюбюзну кьурма гъаракат этдик. Ол мени англайгъан адам, иш, агълю масъалалар болсун, тарыкь болгъан да якълай, кёмек кьолун узата. Шо да етишген уьстюнлюклериме кьошум этгендир деп эсеме геле.

–Сиз Абдулбасир булануьчяшны да тарбиялагъансыз. Шо гъакъда не айтмагъа боласыз?

–Бизин якълы шаир Абдулкерим Залимханов айтгъанлай: «Заманлар тез гете». Эки уланыбыз – эгизле-рибиз Маратгъа ва Муратгъа 34 йыл бола, кызыбыз Тоту олардан бираз гиччи. Яшланы гъариси оьр билимлеге ес болуп, яшавда оьз ерин тапгъан. Олардан ва оланы авлетлеринден кьуванабыз. Марат ва Мурат ижарачылар. 2017-нчи йылны гъасиллерине гёре, Марат ёлбашчылыкъ этеген «Байкал» деген хозяйство Къаягент районда лап алдынлылардан гъисаплангъан. Шо йыл Марат 2017-нчи йыл «Къаягент районну адамы» деген атгъа ес болду. Яшлар юзюм береген бавланы гъар гектарындан орта гъисапда 350 центнер юзюм къайтардылар.

–**Мадина Абдуллаевна, сиз уьстюнлю ишлейген ёлбашчылары, насипли аналары бирисисиз. Шону башы, кюрчюсю кыьсмагъы,**

пагъмулукъму яда гече-гюнлюк загъматмы?

–Мен ойлайгъан кюйде – экинчиси. Тер тёгюп ишлемесенг, бир ишде де уьстюнлю болмажакъсан. Абдулбасирни, оьзюмню ата-аналарыбыз минглер булангъы совет адамлар йи-

Мадина Абдуллаевна Къадиева, 1965-нчи йылны июль айыны 5-нде Дербент шагъарда тувгъан, 1987-нчи йылда Дагъыстан пачалыкъ педагогика институтну оьр кыйматлагъа битдирген. Билим берив тармакъда ишлейгени 33 йыл бола.

2011-нчи йылдан тутуп МКОУ «Ш. Г. Шагъбановну атындагъы Башлыгент орта школары директору. Россияны Президентини Савгъатыны лауреаты (2009-нчу йыл), Россияны билим берив министрлигини Гьюрметлев грамотасы (2009-нчу йыл), Къаягент район администрацияны гьюрметлев грамоталары булан савгъатлангъан.

мик, гъаракат этип, яшавун кьургъан адамлар. Олар бизин де яшамагъа, заманны аямагъа уйиретдилер.

–Мадина Абдуллаевна, июль ай сизин учун кыьставуллу болду. Школаны битдирген яшлар учун ЕГЭ-лени вакътиси эди. Шо гъакъда не айтмагъа боласыз?

–Гертиден де, яшлар ЕГЭ-лерин де берип, тийишли балланы да алып, сайлагъан оьр охув ожакълагъа гиреген вакъти. Биз де жаваплы гюнлерде ягъада турмагъа болмайбыз, сёзюбюз, насигъатларыбыз булан олагъа кёмек кьолубузну узатабыз.

– **Арт вакътилерде уьлкебизни информация-билдирив кьуралларында, пачалыкъ, гьукумат кьурумлары ягъындан биз билим берив ожакъланы, идараланы иши уйде туруп, Интернет-онлайнны къайдасын кьоллап юрөлежек деген лакъырлары эшитебиз. Сиз шону нечик гёресиз?**

–Шо къайданы кьоллав аслу гъалда пандемия булан байлавлу, кыьсгъача айтгъанда, заманлыкъ ишлер демеге сюемен. Эгер, шо къайданы даимликге кьолламагъа къаст бар буса, о муаллимлени ва ата-аналаны ягъындан якълав тапмажакъ.

Коронавирус аврувну заманында заманлыкъгъа гёрюлген чаралагъа да кёбюсю ата-аналар, муаллимлер де къаршы чыкъдылар. Олар алда юрюлюп гелген билим берив къайдаланы талап этелер. Шо гъакъда бизге бир нече гезиклер тилев кагъызлар да язгъанлар. Биз де олар тутгъан ёлну алив гёребиз ва якълайбыз. Янгы къайдагъа гёчювге байлавлу тапшурувлар, буйрукълар гъалиге къабул этилмеген.

Сынавлу ва уьстюнлю чалышагъан ёлбашчы Мадина Абдуллаевнагъа ва ону татывлу агълюсюне биз де гъакъ юрекден савлукъ, ишлеринде янгы уьстюнлюклер, берекет ёрайбыз. Яхшы ёл сизге, Мадина Абдуллаевна!

**МАГЪАММАТРАСУЛ
ИБРАГЪИМОВ**

«Насипге, сав-саламат къалды»

Янгы ерге ярыкъ тюшгенде, адамлар ишге баргъанча гъаман да йимик, орамланы жыйылгъанын тергей туруп ишге етишермен деп, Бурлият алгъасап айланагъан вакъти. Уъюню подъездинден чыгып, эки абат алгъанда зукъариси Раисатгъарасланыпкъала. Ону гёрюп, эсер-месер болуп гете. «Вуя, Раисат, тангнамаздан, булай нечик тез гелесен?»—деп сорай. Ол: «Бир зат да болмагъан, оъзюм гелемен»,—дей. Олай айтгъанда, Бурлият шекленме башлай, бу не буса да бир затны юлдурма чы къарай деп ойлаша.

Ананы юреги билегендей: «Гъы, тюзюн айт, не болгъан Жамалгъа, нени яшырма къарайсан?»—дей. «Аз-маз затлар, сен вёре талчыкъма, юрю»,—деп республиканы ортопедо-травматология центрына алып бара.

Бурлият от ялын йимик центрны ичине гире. Къараса, къарагъачдай бары халкъ ябурулуп коридоргъа жыйылгъан. Бир яндан, оъзюню дёргелили кърдашлары, бирдагъы якъдан, Жамалны ата тайпасы, таргъулулар коридорну елеп алгъан. Оланы арасындагъы анасы Умгъайбатгъа гёзю илинип гете, ону бары да дос-къардашы аралап, бар зат яхшы деп маслагъат этмеге къарай. Олбир токътамай: «Жамалым савмы, Жамал савмы?»—деп гъалеклене. Авруйгъан юреги бирден-бир эки къанаты сынгъан къуш йимик чалт тырпыллама башлай.

Биревню сёзю де къулакъгъа гирмей, тувра реанимацияны эшигини алдына барып: «Ачыгъыз эшикни, гирейим ичине, къайдадыр уланым, гёрсетигиз»,—дей. Онда гирме ярамай деген сёз башыны тёбесинден чанчып чыгып гете. «Ярамай деп айтмагъыз, къоймасагъыз, эшикни бузуп да гирежекмен»,—деп къыстай.

Нечик де, анасына гирме изну берелер. Палатны эшик алдында эретуруп, ону ичиндеги уланын гёзлери булан излеме башлай. Шо аралыкъда медсестра: «Муна чы Жамал»,—деп созулуп ятгъан биревню гёрсете. «Не Жамал, къайдан бола

Жамал, Жамал тюгюл о. Мен нете уланымны танымайманмы?»—дей. Амма ону ювугъуна багъып юрюй. Къолун тутта, Жамал ону гъис этип, аста тавуш булан: «Мам...»,—дей.

Шо заман ич бавуру гююп турагъан ана къолун сыйпап: «Жамал, яшым, сен шоллагъа ачувгъа да яшажакъсан, яшажакъ»,—дей. Шо заман ол анасыны къолун гючю чатагъан кюйде къысып, оъзю ону англайгъанын билдире. Бурлият, къысылгъан кюйде ичи янагъанын билдирмей чыдап тура.

Анасы нечик танысын дагъы. Бир алапатдай мелте чагъындагъы, къатын да алмагъан уланыны бети-башы яраланып, таныйгъан гъалда болмагъан чы. Уланыны устьюне гирегенде, огъар: «Вёрегиз, сиз йылап, къычырып йибермегиз»,—деп буваргъан болгъанлар. Шо саялы ол гъаранбалагъа ягъланып чыдай. Шону гёрген сонг, тамланы тутуп эшик алгъа етишгенде, Бурлият йыгъылып къала. Къызардашлары, дос-къардашы гётерип: «Къыйналма, Бурлият, бары зат яхшы болажакъ, Аллагъ буюрса»,—деп гёнгюн алма къарайлар.

Жамал Османов Магъачкъалада школаны битдирген сонг, Дагъыстан пачалыкъ юрт хозяйство институтну (гъали академия) автомобиль факультетине охума тюше. Ону да 2002-нчи йылтамамлап, къолуна диплом алма тарыкъ заманда, асгер къуллугъун кютмеге Саратовгъа чыгып гетип къала. Ондан къайтгъан сонг, милициягъа ишге тюшме сююп, комиссиялардан оъгюп, тез-тез къуллугъуна гирише. Магъачкъаланы ич ишлерини Совет район бёлюгюнде стажировкасын башлай. Сонг Магъачкъаланы УВД-сини ППС-ни 2-нчи батальонуна УАЗ машинни гъайдамагъа чыгъа.

2005-нчи йыл. Оъкюрген къышны 13-нчу февралы. Ону сав оъмюрюне сав болмасдай яра салынгъан къаргюн эсинде къалгъан. Шо гюн ол оъзюню гезиги, дежурствосу тюгюл буса да, къуллугъуна, ишине бара. Ону командири адамлар да етише деп уъюне бакъдырмасюйген, тек ону не буса да, шонда къалмаса юреги тынышмагъан.

—Мен командириме, мени уъюмде йылайгъан яшларым да, уягълум де ёкъ. Ожагъында кимни масъаласы

бар буса, олар барсын. Мен оланы орнуна къалып, къуллугъумну кютермен дедим. Шо гюн полкубузну базасында хыйлы заман токътадым. Бизин полкнугу командирин къаравул этеген яшлар рацияны унутуп, шону барып алмагъа тарыкъ эди. Сонг бир ёлдашыбыз озюнню сменасын тапшуруп, бизге къошулду, о да уюне алгъасай эди. Ону да ожагына да етишдире туруп, артда рацияны да тапшуарбыз деп ойлашдыкъ. Бизден бир-эки минут алда бизин яшлар, иш ёлдашларыбыз, вахтабызгъа да минип, агъюлерине барма тербендилер. Бизде УАЗ булан оланы артына тюшдюк.

Базабыз Степной посёлокда ерлешген эди. Рамиз Османов деген биз уюне алып барагъан яш «1000 мелочей» деген тюкенни бойларында тура эди. Мен ичи толгъан къуллукчуларыбыз булангъы вахтабызны артын таптап, ондан да озуп, УАЗ-ны мигалкаларын ягъайым деп узатылдым, шо мюгълетде кёпюрню янын да не буса да бир уллу аваз болду. Машинни шишалары хум-хуватдай уватылынды, къаныбызгъа батып къалгъанбыз. Гёзлерим туман-чарс болуп, адамшавлу бир затны гёрмей, не болгъанны англап битмеймен. Ёлдашларым да тербенмейгенни де гёрюп, къычырма башладым, яшлар булан ябушма къарайман, не этегенни билмей эдим. Мен тура эдим авария этгенмен деп. Вахтадагъы яшлар, бары халкъ жыйылгъан шо ерге. Магъа бир зат атылгъанны англатма къарайлар, мен буса, сиз не сёйлейсиз, мен авария этгенмен деп къайнашаман. Бир затгъа да миндирип, мени бир ерге алып бара эдилер, яшлар магъа сабурлукъ салма къарай, врачлагъа гёрсетме барабыз дедилер. Шонда дагъы бир зат эсимде къалмады. Мен больницада экенимни эсим гелгенде англадым.

Шо уллу вагышиликини, атылтывну натижасында УАЗ-ны артында олтургъан старший сержант Рамиз Османов жан бере. Биргине-бир къызы етим къала. Машинни алдында, Жамалны янында олтургъан старший де сакъат бола. Бирдагъы ёлдашы контузия ала.

—Мен больницада ятагъанда, сёйлеп болагъанда прокуратурадан сорав алмагъа ахтарывчулар гелди,— дей Жамал. Олар магъа сен бизин

игитибизсен дедилер. Олар англатгъан кюйде, шо атылтыв бизин вахтабызгъа гъазирленген болгъан. Оланы ону ичиндеги кёплени къырма умуту болгъан. Мен, баягъы, вахтабыздан озуп гетгенде, шо атылтывгъа УАЗ-ыбыз расланып къалгъан. Бары гюч бизин елке тамурубозгъа тюшген.

Эгер автобус къаршы гелген буса, шо ерде кёплени жанлары къыйылмакъ да бар эди.

Эсги яраны хозгъагъан сайын, бары зат гёз алдынга гелегенден къайры, юрегинг янгыдан ачитма, ичинг гюйме башлай. Жамал да, озюнню башындан гетген алатолпанланы гечирегенде, теренден кюстюнюп турду. Негъакъ нечесе жагъыл ёлдашларын тас этгени бугюн де ону юрегин парахат къыймай, заман-заман чанча, къатлавларын сызлата. Бизин лакъырыбызгъа уланын аякъ уыстге саламан деп, янын салып ятмагъан анасы Бурлият талчыгъып къошула.

— Насипге, сав-саламат къалды, Аллагъгъа шюкюр Буланы атылтгъан заманда, Жамал реанимацияда ятагъанда, о замангъы бизин республиканы ич ишлер министри Адилгерей Магъамматтагъиров менден алда ону уыстуне етишген эди. Шо заман ол мен сизин Москвагъа да савлугъугъузну гъайын этмеге бакъдыражакъман, уйлер бермек учун да шагъатнама да тапшуражакъман, кёмеклер де болажакъ деп сёз берген эди. Тек бир зат да яшавгъа чыкъмады. Озю де узакъ къалмай, оылюп гетди.

Жамалны эки де гёзюнг гиши гёрме ярамай эди. Къаралып, къап-къара кокан йимик эди. Мундагъылар бизге Москвагъа алып бармагъа тарыкъ деди, онг гёзю бек зараллангъанны, операциялар этмесе ярамайгъанны англадыкъ. О саялы бизге квота гереке эди. Вай, шону алып болмай, биз нечакъы гъасси болдукъ. Мундагъылар нечакъы заман созуп турдулар. Бир ерге барсам, озлени башындан тайдырып, башгъасына бакъдыралар. Санчагъа Москвадан жавап гелмеген, тангала, бирисигюн болур квота деп, башыбызны инжитип турдулар. Мундагъы врачлар Жамалны гъареринден шишалар чыгъаралар, укол этелер, шо да къанай. Ахырда, не этме билмей, Дагъыстанны савлукъ сакълав министрлигине бардым.

Ону приёмныйында мен террорчулукъ иш болуп зараллангъан уланны анасыман, магъа кёмек этигиз дедим. Шону савлукъ сакълавну о замангъы министри Ильяс Мамаев эшитип, кабинетине чакъырды. О магъа тангала гелерсен деп, ёлгъа салды. Гъали бу менден арчылма сююп исси-иссией ёлумну агъына салагъан заманыдыр деп ойлашдым. Артындагъы гюн министерликке тезликде етишдим. Приёмныйда олтургъан адам магъа къол сал деп квотаны узата. Дагъы чыдама болмай, шонда акъырып бир йылав чыгъардым, бары халкъ магъа къарап, языкъсына. Бир гюнню ичинде этип болагъан ишигизни мени шунчакъы инжитип, баврумну яндырып не эте эдигиз дедим.

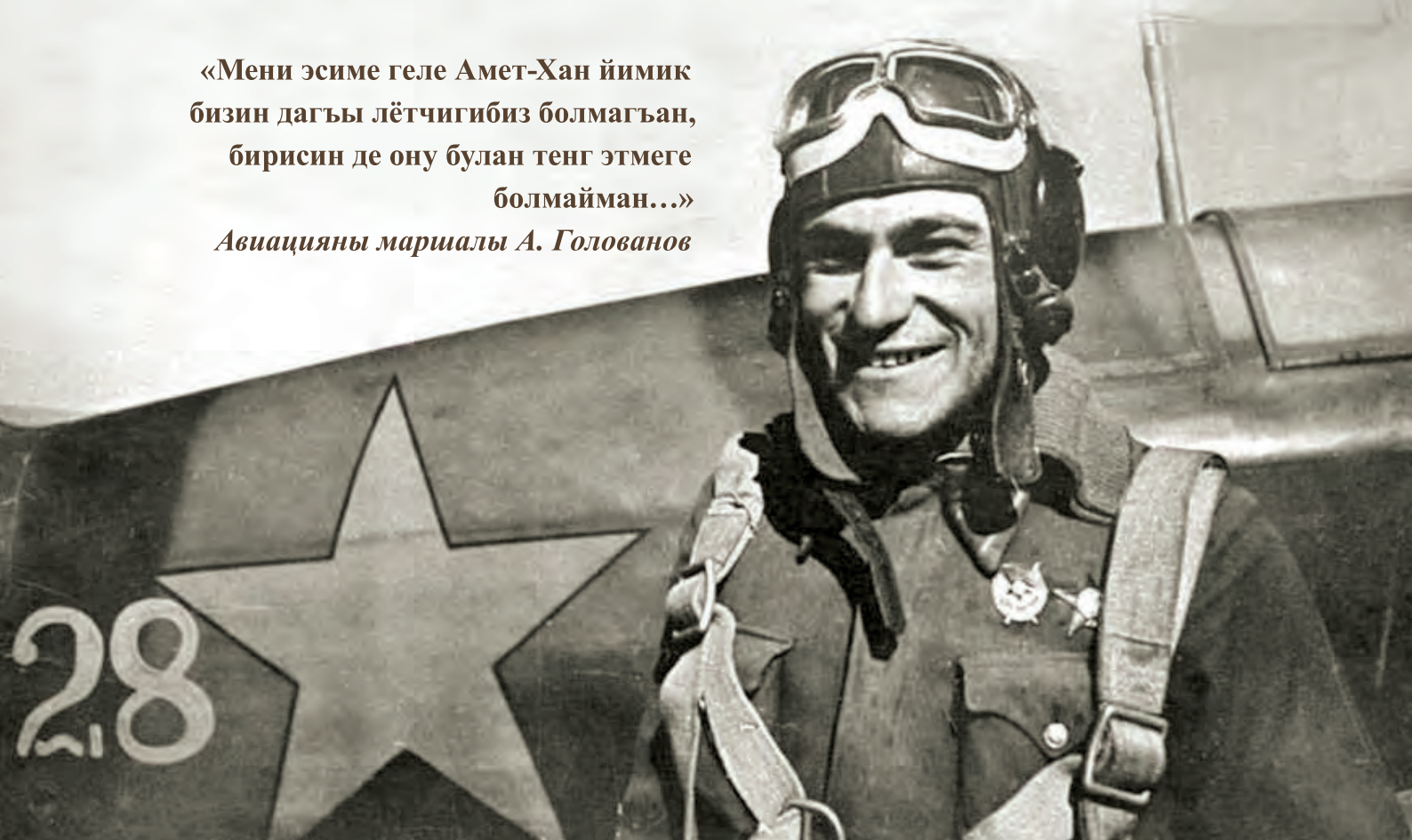
Не этсин дагъы, ананы ичине от къуюлуп тура буса, чыдама боламы дагъы. Шо квотаны да алып, Жамал булан бирче Москвагъа Гельмгольцны атындагъы гёз аврулагъа къарайгъан милли медицина ахтарыв институтгъа баралар. Онда да къаракъыямат йимик гезигин къаравуллап токътагъанлар. Нечик де, врачлагъа бир ёл табалар. Жагъыл яш экенге де ондагъылар Жамалны къызгъаналар, бирлери янына гелип, сен чи бизин игитибиз болгъансан деп къолун алалар. Тек онг гёзюнг кутгъарма болмайгъанны англаталар. Бираз тез баргъан болгъан буса, шо гёзюню гёрегенини яртысын сама сакълама бажарыла болгъан. Гёзюне операция этип, тайдырма тюшген, озлени къолундан гелегенин этгенлер.

Гертиден де, бизин учун да къоччакъ. Неге тюгюл, автобусну алдына чыгъып, къара балагъны бетеринден къоругъан. Къоруса да, гъеч бир ерде де ону гёнгюн алма алгъасамай. Тюзю, анасыны юртлулары, дёргелилер огъар озлени янындан болагъан абур-сыйын этген. Айтагъаным, Дёргелидеги китапхананы заведующийи Айшат Изиева огъар багъышлап стенд де гъазирлеп, Магъачкъаладагъы китапханада ёлугъулар оытгерген. Ону яш наслугъа бир уллу уылгю этип гёрсетген. Сонг да, Дёргели юртну администрациясы ону атын юртдагъы орамланы бирине къоймакъ деп къарар чыгъаргъанлар.

ПАХУ ГЪАЙБУЛЛАЕВА

«Мени эсиме геле Амет-Хан йимик
бизин дагъы лётчигибиз болмагъан,
бирисин де ону булан тенг этмеге
болмайман...»

Авиацияны маршалы А. Голованов

«КЪАРАКЪУШ ГЪАВАЛАРДА ОЪЛЕ»

Совет Союзну эки керен Игити, аты данггъа айтылгъан асгер лётчик, янгы самолётланы сынавчусу Амет-Хан 100 йыл алъякъда, Къырым ярыматавуну къыбла бойларында ерлешген гёзел гич-чирек Алушка деген шагъарда дагъыстанлы Солтанны ва къырымтатарлы Насибаны агълюсюнде тувгъан.

Атасы уллу Россия империясында инкылапны оър-тенлери янып, къабунуп, пачалыкъ бузулуп-тозулуп барагъанда, Дагъыстандан Къара денгиз бойлагъа гелип къонушгъаныны гъакъында тарихи маълуматлар сакъланмагъан. Буса да ол дагъы гиччи Ватанына къайтмагъан, мунда оъзюню насибин, Насибасын тапгъан ва шагъарны бусурман къабурларында гёмюлген. Оланы йыракъдан къарагъанда къарлыгъач уягъа парх береген уйлери Айпетри тавну этегинде токътагъан.

Яланаякъ чабагъан яш йылларында Амет-Хан шагъарындагъы лап уллу, бир замангъы бийке Никольска-яны къалаларыны алдындан минг керен де оьтгендир. Арадан кёп заманлар гетип, шо къалаларда оъзюню атындагъы музей болажагъын ол не билсин. Денгиз ягъада оьсген оьзге тенгилери йимик, Амет-Хан йыракъ эллени, сапарланы гъакъында умут эте эди. Бир тюрюлю агъвалатлар арагъа къошулмагъан болгъан буса, балики, ол, гертиден де, уллу гемени капитаны гысапда денгизлерден, океанлардан гезер эди.

Огъар 15 йыл битгенде, Алушкада ерли гъакимият Хадирлез байрамгъа байлавлу яшланы арасында кю-

реш ябушувдан ярышлар оьтгере. Амет-хан Солтан шо ярышларда шексиз кюйде чемпион атгъа ес бола. Уьстюнлюкню къазангъан улангъа белгили «Артек» деген пионерлагерге путёвка берелер.

Лагерде ол майданчаланы бирисинде токътагъан самолётну биринчилей ювукъдан гёре. Муна шо заман онда бирден бийик къарлы тавлагъа ювукъда яшайгъан дагъыстанлы ата-бабаларыны къаны-жаны уяна. Гечелер яшлар юхугъа батагъанда, ол астаракъ туруп, самолётну къырыйына бара эди. Лагерден сонг Амет-Хан шоссаят Симферопольдагъы аэроклубгъа языла. Давну лап алдында буса, ону асгер лётчиклени гъазирлейген айтылгъан Качинск училищеге къабул этелер.

Амет-Хан гъава давну сырларына тез тюшюне. Ону кёклерде самолёту булан этеген гьюнерлерине къарап, гъатта, дарс беривчулери тамаша бола эди.

Давну биринчи гюнлеринден тутуп, Амет-Хан «темир къушун» ерлеп, Ватанына ташгъын болуп агъылып гелеген душман черивлерине гъавалардан атышып, хыйлы зарал гелтире. Гюзге таба къочкакъ лётчикни тёшюнде биринчи пачалыкъ савгъаты Къызыл Юлдуз ордени лансыллама башлай.

Тек Амет-Хан фашистлени макъталгъан лётчиклери булан кёклерде бетге-бет дегенлей ёлугъуп, бир-бирин сынамагъа бек гъасирет кюйде къалып тура. 1942-нчи йылны язбаш айларында огъар шолай имканлыкъ

тувулуна. О заман оланы асгер бёлюгю Ярославльда ерлешген болгъан. Май айны 31-нде Амет-Ханны самолёту гъавада немис лётчик булан оёлюлю оёчешивню башлай. Гъариси бир-бирин тез дагъытма къарай. Патронлары битгенде, бизин лётчик бир мюгълетге де ойлашмай, самолётуну къанаты булан душманны самолётуна ура. «Фоккевульф» улуй туруп, тавдан тюшген ташдай, ерге багъып уча. Тек Амет-Хангъа да самолёту тынглама суймей. Аэродромгъа ерли етишип болмажакъын англагъанда, парашют булан атыла. Шо къоччакълыгъы учун лейтенант Амет-Хан Солтан Ленини ордени булан савгъатлана.

Ондан сонг ол Воронеж, Сталинград учунгъу давларда ортакъчылыкъ эте. Сталинградда огъар экинчилей парашют булан атылма тюше ва сав къалма насип бола. 1942-нчи йылны гюз айларында Амет-Хан 9-нчу дагъытывчу полкнун 3-нчу авиация эскадрильясыны командири этилинип белгилене. Эскадрилья немислени инг уста лётчиклерине къаршы иш гёреген асгер бёлюк гысапда къурулгъан болгъан. Амет-Ханны самолётуну къанатларында къызыл юлдуз булан янаша къаракъушну сураты этилген болгъан. Шогъар оёзю гъава армияны командующийи генерал Тимофей Хрюкин ихтияр берген. Генерал оёзюню лётчиклери учун жанын-къанын аямайгъан командир эди. Ол Амет-Хан учун жележекде гъар-бир балагъдан къутулма кёмек этеген малайикдей болуп токътажакъ.

Амет-Ханны дав ёлларыны гъарисини гъакъында уллу асарлар язмагъа ярар эди. Ону «темир къушлары» алышына эди, ол дагъытгъан душман самолётланы санаву арта эди, тёшюндеги савгъатлар къошула эди. Немислер огъар «Къара иблис» деп ат такъгъан болгъан. Тек шо дав пелектде ол бир де атасыны ожагъын унутмагъан. 1944-нчу йылны май айны 10-нда совет асгерлер Севастопольну азат этелер. Дав йылланы вакътсинде биринчилей 9-нчу гвардиячы полкгъа аз буса да ял алма ихтияр берелер. Шо заман Амет-Хан ата-анасын сагъынып, оланы гёргеме барма токъташа. Лап инамлы къурдашлары булан эки машинге де минип уёуне бара.

Тек шатлы ёлугъувдан сонг болгъан агъвалатлар огъар лап къоркъунчлу тюшлеринде де гёрюнмес эди. Арадан бир жума оётюп, атасыны уёуне гечеортада асгерчилер гирип геле. Олар Башкомандующийни буйругъуна гёре, Къырымдагъы бары да татарланы Къазахстангъа сюрюн этмеге герек. Олар Амет-Ханны анасыны артындан гелген болгъан экен. Эгер де, шо вакътилерде генерал Хрюкин арагъа къошулмагъан болгъан буса, шо агъвалатлар нени булан битежегин гёз алгъа гелтиргеде де къыйын. Ол берген самолёт булан Амет-Хан атасын ва анасын да алып, Дагъыстангъа уча ва бир нече сагъатдан Торкъалини къырыйындагъы асгер аэродромда къона. Амет-Хан сонггъу йылларда шо гюнлени эсге алма бек суймей, юрегинде кёп терен яралар къойгъан эди. Магъачкъаладагъы комендатурада тёшюнде Игитни юлдузу лансыллайгъан капитанны гёргенде, догъада хыйлы халкъ жыйылса да, начальникни кабинетине

гезиксиз гирме къоялар. Комендант огъар ишни артгъа салмай Республиканы Халкъ Комиссарларыны советине бармакъны таклиф эте. Амет-Хан ата-анасын шагъардагъы «Дагъыстан» деген биргине-бир къонакъюйде ерлешдирип, шоссагъат Совнаркомгъа алгъасай. Ондагъы баш гъаким жагъил Игитни бек илиякълы кюйде къаршылай, сораша ва ол не масъала булан гелгенин билгенде: «Озокъда, кёмек этербиз! Тек бизге тангала да ёлукъма тюшер»,– деп ёлгъа сала. Тек артындагъы гюн «Акъ уйню» эшиклерини артында токътагъан милиционер тептерини бетлерин бир нече керен ари-бери айландырып, къарап: «Ёлдаш капитан, гечип къоюгъуз, тек бугюнге сизге язылгъан пропуск ёкъ»,– дей. Адагъан-абдырагъан Амет-Хан не айтагъанны билмей манг болуп токътап къала...

Бу гезикде жагъил Игитни командири къутгъара. Амет-Хан Магъачкъаланы комендантындан таба гъава армияны штабына радиограмма йибере ва командующийине тувулунгъан гъалны англата. Узакъда къалмай, жавап геле. Генерал Т. Хрюкин Амет-Хангъа ата-анасын оёзюню Краснодар крайдагъы Покровское деген ата юртуна тез етишдирмекни буvara. Онда эсли Солтанны ва Насибаны генералны дос-къардашы къабул эте. Амет-Хан радиограмманы охугъанда, юрегинден авур таш тайгъандай бола. Ол Тимофей Тимофеевич бир де бош сёз айтмайгъанын, оёзгелерден де шону талап этегенин бек яхшы биле эди.

Амет-Хан ата-анасын Покровскоеде къоюп, полкуна къайта. Ахырынчы душман самолётну ол 1945-нчи йылны апрель айыны 29-нда Берлиндеги «Тамельхоф» деген аэродромну уёстюнде дагъыта. Савлай алгъанда, къоччакъ лётчик 1941-нчи йылдан тутуп 150-ден де артыкъ дав ябушувларда ортакъчылыкъ этген ва шоларда 49 немис самолётну яллатгъан. Ватан ону Уёстюнлюкге этген къошумуна оър къыймат берген. Амет-Хан эки керен Игитни алтын юлдузлары, уьч керен Ленин ва Къызыл Байракъ, Александр Невскийни, Къызыл Юлдузну, Ватан Давну орденлери булан савгъатлангъан.

Давдан сонг Башкомандующийни къарарына гёре, 9-нчу гвардия полкнун бары да лётчиклери Академиягъа охума бакъдырыла. Тек Амет-Хангъа янгы оър

билимлер алмагъа ѳтесиз къыйын, яш йылларын-да башлапгъы школаны битдирсе тюгюл, дагъы охумагъаны билине болгъан. Ол арза да берип, Академиядан тая.

Тек гъаваланы толу есири болуп битген адам гъаваларсыз яшап боламы?! Башлап бир ерде де иш тапмай кѳп инжине. Асгер лѳтчикни ватандаш авиациягъа алма суюмейлер. Пашман ойлагъа да дѳнюп, Москваны орамларындан гезеп турагъанда, Амет-Хангъа хапарсыздан командири ѳлугъуп къала. Генерал Т.Хрюкин о заманларда Оборона министерликни дав-гъава управлениесинде къуллукъ эте эди. Къыйынлы мюгълетлерде лѳтчиклерин бир де янгыз къоймагъан Тимофей Тимофеевични гъаракаты булан Амет-Хан янгы асгер самолѳтланы чыгъарагъан ва сынагъан институтгъа ишлемеге туюше. Дав сынаву, тавакаллы хасияты огъар аз заманны ичинде институтну «инг бажарывлу сынавчусу» деген атгъа ес болма ѳллар ача.

1952- нчи йылда ол биринчи класлы лѳтчик-сынавчу деген гъюрметли атны къазана. Ондан къайры, къурдашы Алексей Яковлев булан авиацияны тарихинде биринчилей гъавада уллу транспорт самолѳтдан таба бомбардировщикге ягъарлыкъ тѳкгени учун, Сталинни премиясы булан савгъатлана. Амет-Хан биринчи космонавтланы гъазирлевде де ортакъчылыкъ эте. Юрий Гагаринни ювукъдан таныгъан, огъар герти лѳтчикни сырларына туюшюмге кѳмек этген. Амет-Хан Жуковскийдеги аэродромда 20 йыл ишлеген. Гъавада 4237 сагъат ѳтгерген, 100-ге ювукъ янгы учув аппаратланы сынагъан.

..1970-нчи йылны гюз айларында институтда Амет-Хан Солтанны 50 йыллыгъын белгилейген болгъан. Шатлы агъвалатгъа хыйлы къонакъ жыйылгъан. Къурдашларыны бириси коньяк булангъы аякъны гѳтерип: «Амет-Хан, гъаваланы къоюп, ерде жагъыллени уйрѳтмеге заман болмагъанмы?»—деп масхара этген. Жавап гъисапда Игит къаракъушну гъакъындагъы эсги тапшурмалы хабарны айтгъан. «Къаракъуш уллу болуп, бу дюньядагъы заманы битгенин англагъанда, къанатларын кѳкге чюе, болгъан чакъы бийикликге ѳрленип, сонг къанатларын жыйып, ташдай ерге туюше. Ол ерге етишгенче жан бере, къаракъуш гъаваларда ѳле». Кепленген къонакълар Амет-Ханны сѳзлерине онча тергев бермеген. Ол ѳзю де къысмагъат ѳзюне не онгаргъанын не билсин.

1971-нчи йылны февраль айны биринде Совет Союзну эки керен Игити Амет-Хан Солтан янгы «Ту-16-ны» командири гъисапда сынав учувар ѳтгерегенде, самолѳт гъавада атылып, гесек-гесек болуп, ерге туюшген. Къоччакъ лѳтчик Москвадагъы Новодевичье деген къабурларында гѳмюлген.

Заманлар гетер, наслулар алышынар, амма, дагъыстан ва къырым-татар халкъланы макътавлууларыны аты бир де унутулмас ва даимге тарихлерде къалажакъ.

АЛАВ АЛИЕВ

Али-Гъажини поэзиясы ол сав заманында да халкъны арасында генг кюйде яйылгъан эди. Эл арада ону насигъат шиърулары, айрокъда белгили эди. Ондан къайры, Али-Гъажи хыйлы динге байлавлу йырланы, ваъзаланы автору да дюр. Кавказ давдан сонг яратывчулугъунда жамиятда янгы тувулунуп гелеген аралыкъланы, мердешлени къатты кюйде танкъытгъа тута, адамларда янгыз къазанчгъа белсенгенлиги артып тербейгенин бек эрши гѳре. Шаир поэзияны ѳзге жанрларын да генг кюйде къоллай. Ону элегиялары, лирикасы, масхара шиърулары да охувчуланы тергевюн тарта. Али-Гъажини асарларыны кѳп сатырлары айтывлагъа ва аталар сѳзлерине айланып битген.

Али-Гъажи Инхолу

Али-Гъажи 1845-нчи йылда Оър Инхо юртда (гъалиги Гумбет район) сабанчы Къазимагъамматны агълюсюнде тувгъан. Оъсюне 12 йыл болгъанча, атасыны ожагъында тарбияланып тургъан ва юртну межитиниянындагъы мактапда охугъан. Сонг атасы ону Миатлы юртдагъы мадрасагъа бакъдыргъан. 10 йылны узагъында билимлерин артдырып, Али-Гъажи ата юртуна къайтгъан. Узакъ да къалмай, хоншу Орота юртну жамааты ону ерли межитде дибирни къуллугъун кютмеге чакъыралар. Артда Буртунайда дибир бола. Буртунайдан Къумукъ тюздеги лап уллу юртларыны бириси Эндирейге гече ва ондагъы межитлени бирисинде 17 йылны узагъында дибир болуп чалыша.

Белгили кюйде, Али-Гъажи эки керен гъажгъа баргъан. 1870-нчи йылда ол бирдагъы бир нече ёлдашы булан Маккада Имам Шамил булан ёлукъмагъа суюген болгъан. Тек шо ёлугъувну гъакъында мекенли маълуматлар сакъланмагъан. Али-Гъажи 1889-нчу йылда гечинген ва Эндирей къабурларда гёмюлген.

Али-Гъажи авар адабиятны оъсювюне кёп уллу къошум этген. Ол оъсюнден сонггъу шаирлени: Чанканы, Магъмут Кахаб Росолуну, Гъамзат Цадасаны биринчи муаллими ва насигъатчысы болуп токътады деме ярай. Оланы гъариси Али-Гъажини яратывчулугъуна кюрчюленип, оъзлени поэзиясында ол башлагъан мердешлени узатмагъа къарагъан. Къаламы къатып битмеген жагъил шаирлеге инг алдын Али-Гъажини насигъат йырлары ва лирикасы бек таъсир этген.

*Жаным мени къаркъарамдан кёп жагъыл,
Йыллагъа гёре ий болмагъа къарамай.
Бетимни йимик бюрюшмелер басмагъан,
Аркъам йимик тонкъудай токътамагъан.*

«Акъ гирген тюрк» — шаирни инг белгили элегиясы. Асар шаирни оюну, гъакъылыны теренлигин, чеберлик усталыгъын ва гелишлигин, тилини байлыгъын, гёзеллигин ачыкъдан гёрсете.

1905-нчи йылда Али-Гъажини асарлары Темир-Хан-Шурада М.Мавраевни басмаханасында чыкъма башлай. Ону айрыча шиърлары Сиражутдин Ободаклыны «Аваристанны баву» (1905-нчи йыл) ва Абдуллагъажи Чохлуну «Жыйым асарлар» (1912-нчи йыл) деген китапларына къошулгъан. Китаплагъа Али-Гъажини динге байлавлу насигъатларындан

къайры, «Акъ гирген тюрк», «Ач бёрюлердей», «Авамлыкъны гъакъында» деген ва оъзге шиърлары да гийирилген.

Шаирни ислам динни тарихинден терен билим-лери болгъанлыкъны ону «Макканы елев» деген поэмасы толугъа исбатлай. Поэмада чебер сёз булан Магъаммат пайхаммарны (а.с.с.) 630-нчу йылда Маккагъа этген чапгъыны суратлана. Али-Гъажини яратывчулугъун гюнчыгъыш пачалыкъларда да таныгъан. Ону шиърлары Гъасан Къудалини, Магъаммат Тахир ал-Карахини ва оъзге дагъыстан авторланы асарлары булан бирче чыкъгъан.

Орус охувчу биринчилей Али-Гъажини яратывчулугъу булан 1934-нчу йылда таныш болгъан. «Дагъыстан антологиясында» ону таржума этилген бир нече сайламлы шиърлары ерлешдирилген. Гечге таба шиърлары «Дагъыстан халкъланы поэзиясы» (1960-нчы йыл), «Дагъыстан лириклер» (1961-нчи йыл) деген жыйым китапларда да берилген. Пагъмулу шаирни атын башлап Абдулатип Шамхалов арагъа чыгъаргъан. Шондан сонг Али-Гъажини яшаву ва яратывчулугъу гъакъындагъы макъалалар, илму ахтарывлар ара бёлмей чыгъып тургъан. Алимлер, оъзге авторлар инг алдын шаирни чеберлик якъдан къыйматлыгъын эсгере туруп, инкъылапдан алдагъы авар поэзияда Али-Гъажи йимик уста кюйде насигъат йырланы яратгънлар болмагъанына айрыча тергев бере.

*Юрегингде бир де хатиринг къалмасын,
Рагъмусу ёкълар рагъмулукъну сёкгенде.
Оъзю булан ортакъ сёзю тапмасгъа,
Сырлар чечип къурдаш болма къарама.
Авузгъа бош сёз урлугъун сепгенде,
Огъар ошан къарапайдай чарнама.
Жавап бермей сабур ёлунг узатсанг,
Ич дюньянгны бар кююнде сакъларсан.*

Али-Гъажи Инхолу — пагъмулу дагъыстан шаирлени бириси. Ону асарлары гъар охувчуну яшавну, заманны, эдеп-къылыкъны, сележекни гъакъында ойлашмагъа борчлу эте, янгы гъислер тувдура ва ругъ бере. Биз ону яратывчулугъун дагъы теренден ахтаргъан, билген сайын, Али-Гъажи шаир ва алим гъисанда бизин ва сележек наслулар булан даимге къалажсакъ.

БАХУ МУГЪУТДИНОВА

Ана тилибизни уйренебиз

СОРАВ:

ЖАВАП:

Жавап
бер чи!

– Къыр жанланы
къайсына
«жанланы пачасы»
деп айтыла?

1. Аюв
2. Къаплан
3. Арслан
4. Бёрю

ТАПШУРУВ

Тюпде берилген суратланы бир-бирине къошуп, атларын языгъыз.

+

=

?

+

=

?

+

=

?

ОБСЮМЛЮКЛЕР

Къатынтузлукъ–барбарис

Миятамур–валериана

Гийигот–чабрец

Къаразере, тавмичари–
тмин

Жулаа–мокрица

Сютеген–молочай

Къушкъонмас–крушина

Хамхарти–лопух

Бу йыл журналны 2-нчи номеринде чыкыгъан кроссвордну жаваплары:

СОЛДАН ОНГГЪА: 1. Оччам. 3. Разия 5. Къарыш. 6. Насир. 8. Тавуш. 10. Чинар. 12. Турна. 14. Гъамит. 15. Касбу. 16. Намус.

УЪСТДЕН ТЮПГЕ: 1. Осман. 2. Макъар. 3. Рашит. 4. Язбаш. 7. Сабан. 9. Вазир. 10. Чечек. 11. Рагъму. 12. Тютюн. 13. Алхас.

Журнал в журнале

Фото Али Абакарова

Медвежонок

Лакская народная сказка

То ли было, то ли не было, жил, говорят, на свете вдовец, и была у него красавица дочка.

Трудно было вдовцу без жены. Женился он во второй раз. А мачеха, едва в дом вошла, возненавидела падчерицу и с утра до ночи не давала мужу покоя:

– Уведи её куда хочешь, только чтоб не вернулась!

Просил её муж, уговаривал, но злая женщина стояла на своём и добилась наконец. Дочь сама попросила отца:

– Пойдём, уведи меня, отец! Свет велик, не пропаду...

Пошёл отец с дочерью на базар. У охотника купил медвежью шкуру, надел её на девушку и отправился в столицу.

Проходя мимо царского дворца, он громко кричал:

– Продаю медвежонка! Продаю медвежонка!

Услышал это царевич, выглянул из окна и спрашивает:

– А что твой медвежонок умеет делать?

– Всё, что прикажешь! – сказал отец.

Обрадовался царевич такой забаве. Заплатил три золотых. Купил медвежонка! Вот живёт медвежонок у царевича, радует его: в покоях убирает, оружие чистит, за столом служит... Царевич им не нахвалится.

А девушка, когда всю работу сделает, заберётся в уголок и из лоскутов, что у царских портных выпросит, шьёт себе потихоньку платья. Целых три сшила: серебряное, золотое, самоцветное, одно другого прекраснее и такие тонкие, что в ореховую скорлупу их прятала.

Был однажды во дворце пир, и сошлись на пиру царь, царевич и вся свита. Девушка сбросила медвежью шкуру, надела серебряное платье и тоже пошла. Ей очень хотелось потанцевать!

Как увидели на пиру такую красавицу, встретили её с почётом, усадили рядом с царевичем. Музыка играла, молодые плясали. Пошла и девушка с царевичем танцевать. А царевич глаз с неё не сводил – так она ему приглянулась... Но недолго он ею любовался. Кончился танец, девушка убежала, и никто так и не узнал: чья она и откуда?

У всех спрашивал царевич, и все только руками разводили да головами качали. Решил он ещё раз устроить пир. Может, придёт на него красавица?

Вот загремела снова музыка, собрались гости. Начали танцевать... И опять пришла на праздник девушка, только на этот раз не в серебряном, а в золотом платье, и была ещё красивей; все только на неё и глядели. Станцевали они с царевичем, и немного погодя красавица снова незаметно исчезла. Сколько её ни искали – медвежонок вместе со всеми тоже искал, – весь дворец вверх дном перевернули, так и не нашли.

Созвал царевич снова гостей на праздник. Устроили пир. Загремела музыка... Пошли все танцевать. И опять явилась красавица, да к тому же в самоцветном платье, так что всех ослепила красотой и нарядом. Пошёл с ней царевич плясать, надел ей на палец колечко и попросил выйти за него замуж.

Девушка согласилась, но как только отвернулся царевич невзначай, исчезла незаметно, и так её и не нашли. Всю столицу обыскиали, в каждый дом заходили.

Нет как нет красавицы!

И царевич сказал:

– Приготовьте еду, чтоб была на вкус хороша, на вес не тяжела. Поеду искать свою невесту по всему царству.

Стали готовить дорожный припас, стали хлеба печь. А медвежонок пришёл к поварихе, которая месила тесто, протянул лапу: дай кусочек!

Рассердилась повариха.

– Уйди! – закричала. – Чтоб тебе пропасть! И без тебя тут тошно!

Услышал это царевич, пожалел своего любимого медвежонка:

– Дай ему кусочек теста, он же не виноват!

Дали девушке-медвежонку теста, а она побежала в свой уголок, спрятала в тесто колечко, подаренное царевичем, слепила хлебец, а потом отнесла пекарю, чтоб посадил в печь. Пекарь испёк хлебец, и медвежонок положил его в хурджин, где лежала приготовленная для царевича в дорогу еда. Засмеялись все кругом, стали над медвежонком потешаться: вот, мол, какое угощение приготовил для хозяина.

Но царевич и тут за него заступился.

– Оставьте, – сказал он. – Кто знает, может, этот хлебец принесёт нам удачу?

Отправился царевич в путь, всё царство объездил из конца в конец, а красавицы не нашёл. Кончился у него дорожный припас. Спрашивает царевич у своих слуг:

– Не осталось ли у нас хоть какой-нибудь еды?

– Нет, – отвечают слуги. – Только тот хлебец, что медвежонок положил.

– Что ж, давайте хоть его. Попробую!

Разломил царевич хлебец, а оттуда выпало колечко. Узнал царевич свой подарок.

– Так вот кто моя невеста! – закричал он. – Немедленно едем домой!

– Что ты такой весёлый? – спросил его царь, когда царевич вернулся во дворец. – Нашёл свою супругу?

– Нашёл! – говорит царевич. – Только я очень голоден. Пусть мой медвежонок поскорей принесёт мне обед.

Велели медвежонку обед подавать, а он упирается, не хочет. Доложили царевичу, что медвежонок не слушается. Рассмеялся царевич:

– Ну ладно! Я сам его приведу!

Привёл медвежонок в свои покои и говорит:

– А теперь довольно прятаться! Вылезай-ка из этой шкуры!

Сбросила девушка медвежью шкуру, вышла из неё прекрасней, чем самоцветный камень. И было тут во дворце великое торжество. Семерых зурначей и барабанщика позвали, свадьбу сыграли, выдали красавицу за царевича.

Вот вам и медвежонок!

Пересказ: Н. Капиева

ЧИЗКЕЙК С ЛЕТНИМИ

ИНГРЕДИЕНТЫ:

сахар по вкусу
печенье бисквитное – 250 г
сливочное масло – 120 г
мягкий сыр – 300 г
лимонный сок – 2 ч. л.
сливки – 0,5 стакана
ягоды – 500 г

ПРИГОТОВЛЕНИЕ:

Духовку нагреть до двухсот градусов. Печенье и сахар порубить в блендере. Добавить к ним мягкое сливочное масло и перемешать до однородности. Разъемную форму для выпечки смазать маслом, в нее уложить полученную массу таким образом, чтобы получилось лукошко с дном и боковыми стенками. Поставить форму в духовку и печь 8 минут. Остудить, после вынуть из формы.

Взбить с сахаром сливочный сыр. Взбить сливки с лимонным соком. Добавить сливки к сыру и аккуратно перемешать.

Начинку переложить в корзину из печенья и поставить чизкейк на полчаса в холодильник. Ягоды красиво разложить на поверхности чизкейка и снова поставить пирог в холодильник на полчаса. Все, чизкейк с летними ягодами готов!

ЯГОДАМИ

ОЛАДЫ ИЗ КАБАЧКОВ

Кто не любит олады из кабачков? Наверное, только тот, кто никогда их не пробовал! Невероятно вкусные и нежные кабачковые олады, на самом деле, готовятся очень быстро и просто.

ИНГРЕДИЕНТЫ:

кабачки молодые – 1 шт. (250 г)

яйца – 3 шт.

чеснок – 1 зубчик

мука – 2 ст. л.

зелень укропа и петрушки по вкусу

ПРИГОТОВЛЕНИЕ:

Мелко нарезать зелень и чеснок. В глубокую миску разбить яйца, немного поперчить и слегка взболтать венчиком. Добавить зелень, рубленый чеснок и перемешать. Кабачок натереть на крупной терке.

СОВЕТ

Если кабачок не молодой – обязательно снять кожуру и удалить семена.

Добавить натертый кабачок к яичной массе и перемешать. Добавить муку и еще раз хорошо перемешать.

СОВЕТ

Солить кабачковую массу лучше непосредственно перед жаркой, иначе кабачок выделит много сока, и тесто получится жидким.

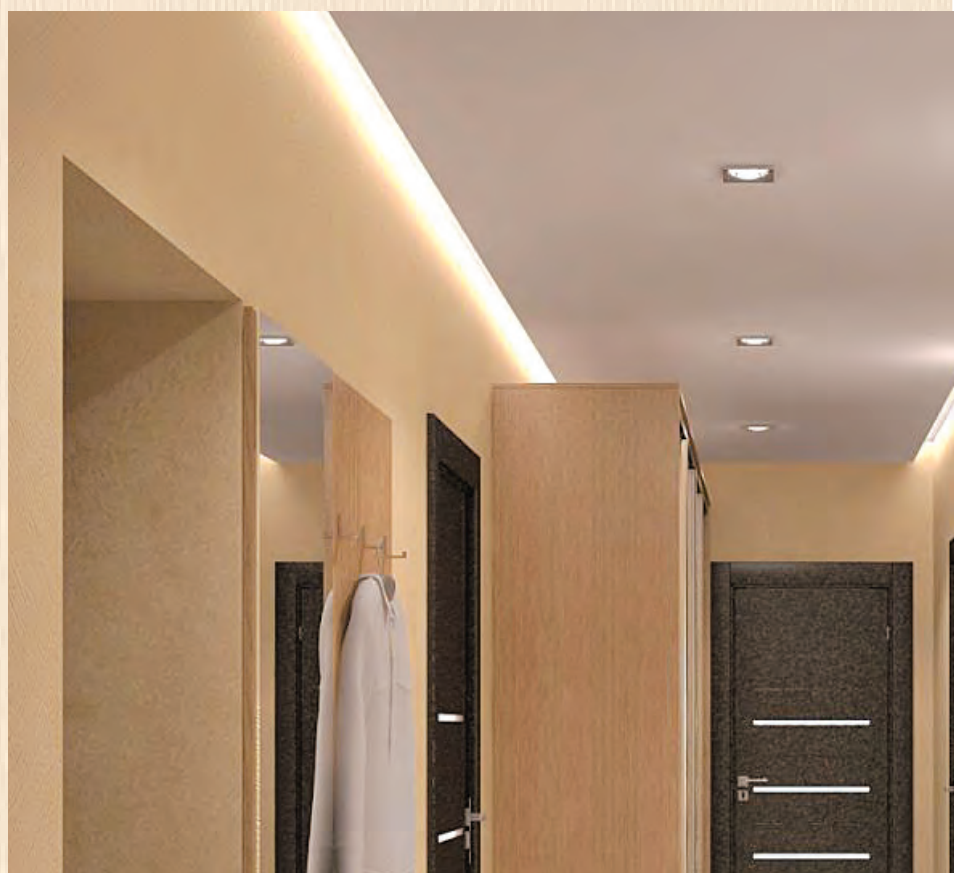
На разогретую сковороду с растительным маслом выкладывать ложкой кабачковую массу небольшими горками. Слегка прижать олады лопаткой или ложкой, делая их плоскими и придавая желаемую форму. Обжарить олады на среднем огне 1-2 минуты до румяной корочки. Готовые олады выкладывать на бумажное полотенце, чтобы удалить излишки масла. Подавать горячими со сметаной.

ЛЮСТРА И ЕЕ СВИТА

ЭЛЕКТРИЧЕСКОЕ ОСВЕЩЕНИЕ СУЩЕСТВУЕТ ЧУТЬ БОЛЬШЕ СТО ЛЕТ. ЗА ЭТО ВРЕМЯ ОБЛИК И ТИПЫ СВЕТИЛЬНИКОВ МЕНЯЛИСЬ – СО СМЕНОЙ ОБРАЗА ЖИЗНИ И ПРЕДСТАВЛЕНИЙ О КОМФОРТЕ, ВКУСАХ И МОДЕ. ЭЛЕКТРИЧЕСКОЙ ЛАМПОЧКЕ ДОВЕЛОСЬ СИЯТЬ СРЕДИ ДЕСЯТКОВ СЕБЕ ПОДОБНЫХ В ЛЮСТРАХ БАЛЬНЫХ И КОНЦЕРТНЫХ ЗАЛОВ И РАСКАЧИВАТЬСЯ НА КРУЧЕНОМ ПРОВОДЕ В СЕЛЬСКОМ КЛУБЕ...

ВОТ И СЕГОДНЯ, НЕСМОТРИ НА МОДУ ИСПОЛЬЗОВАТЬ В ИНТЕРЬЕРЕ ЭКОНОМИЧНЫЕ ТРУБКИ СО СВЕЯЩИМИСЯ ГАЗАМИ, ЛАМПА НАКАЛИВАНИЯ ПО-ПРЕЖНЕМУ ОСТАЕТСЯ ГЛАВНЫМ ДЕЙСТВУЮЩИМ ЛИЦОМ СВЕТИЛЬНИКОВ ВСЕХ ВИДОВ И СТИЛЕЙ.

Каждому помещению в доме нужен свой особый набор светильников, дополняющих друг друга функционально и стилистически. Наиболее разнообразны по формам и назначению источники света в общих комнатах – гостиной, столовой, холле. Здесь прекрасно сочетаются стационарные и переносные люстры и лампы, варьируется верхний и боковой свет. Обычно в каждой комнате светильники подбираются по ансамблевому принципу, в котором господствует верхняя люстра, а все остальные элементы освещения составляют свиту, соподчиняясь по размеру, стилю, цвету абажуров и т.п. Но мы живем в демократические времена, когда сословные границы нарушаются и в человеческом обществе, и в содружестве вещей. Люстра допустила в свое непосредственное окружение маленькие точечные лампы в пластмассовых или металлических колпачках, которые умеют стусеваться, как хорошо вышколенные слуги, но при этом безукоризненно исполняют свои обязанности. Они обеспечивают мягкую подсветку картине, старинной вазе, зеркалу, вообще любому предмету, на который хозяева хотели бы обратить внимание. Эти точечные лампочки расположены, как правило, в верхней части стены или на

стыке ее с потолком, реже – утоплены в самом потолке. Они могут быть закреплены неподвижно, но могут и поворачиваться в своих гнездах. Конструкция их колпачков такова, что всегда можно найти положение, при котором освещено все, что надо, но прямые лучи в глаза не попадают. В сущности, в наш бытовой интерьер переключались принципы освещения, разработанные для выставочных залов. Лампы миниатюрны, конструктивно безупречны и откровенно функциональны, поэтому они не нарушают стилового единства интерьера, будь он хоть ретро, хоть эко. Излюбленный цвет абажуров точечных лампочек – черный или серый металл, но возможны и яркие варианты для

детской, где они очень удобны. Их набор дает ровный рассеянный свет, при этом они защищены от прямого удара мячом или кеглей. К ним нетрудно подобрать настольную лампу и бра. Хороши точечные лампы и в ванной, особенно в сочетании с зеркальным потолком. Они могут создавать мягкий сумрак в спальне. В кабинете система ламп удобна для подсветки высоких библиотечных шкафов, хорошо сочетается с современной настольной лампой «подхалим», которая умело подает свет на клавиатуру компьютера и письменный стол.

Благодаря системе точечных лампочек многие сегодня вообще отказываются от центральной люстры – такая вот революция в мире света.

ХОЗЯЙКЕ НА ЗАМЕТКУ

- Гвоздь будет легче вбиваться, если его острие окунуть в растительное масло.
- Алебастр, разведенный молоком, дольше застывает – им легче заделывать щели щеткой.
- Помещение, которое только что оклеили обоями, следует не проветривать несколько дней, иначе обои начнут пузыриться и отклеиваться.
- Используя обои и краски светлых тонов, можно зрительно увеличить объем помещения.
- Дополнительная вытяжка в ванной комнате поможет избежать появления излишней влаги.
- Сверлить отверстия в бетоне будет проще, а пыли будет меньше, если время от времени обрызгивать поверхность водой из пульверизатора.
- Чтобы при сверлении отверстия в кафеле сверло в начале работы не соскальзывало, наклейте на плитку крест из малярного скотча.
- Высохшую изоляционную ленту, утратившую клейкость, можно реанимировать, если положить всю катушку в микроволновку и прогреть несколько секунд.
- Уберечь кисть от высыхания можно, завернув ее в пакет или пленку, предназначенную для упаковки пищевых продуктов.
- Чтобы в банке с краской не формировалась пленка, плотно закройте крышку и переверните емкость вверх дном на несколько секунд. Этот легкий способ поможет обеспечить герметичность внутри банки.
- При покупке строительных материалов довольно часто возникает необходимость удалить самоклеящуюся этикетку. Чтобы наклейка отошла от поверхности и не оставила после себя липких пятен, следует прогреть ее феном. После этого этикетка легко отделяется вместе с клейким слоем и не рвется.

ЗНАЕТЕ ЛИ ВЫ?

Корневые клубни этого растения из рода подсолнечников из-за их сладковатого вкуса называют также земляной грушей. Родина **ТОПИНАМБУРА** – Северная Америка. В Европе впервые он появился в 1610 году. Топинамбур благодаря отсутствию крахмала и содержанию полисахарида инулина не только улучшает пищеварение, но и может быть идеальным заменителем картофеля для диабетиков. Плоды его вкусны как в сыром виде в салатах, так и после кулинарной обработки. Из них готовят пюре, запеканки и комбинированные гарниры. В России в XVII веке земляную грушу рекомендовали при сердечных недугах. Она богата калием, содержит витамин С. Топинамбур всегда ценили гурманы.

ВИНОГРАД – не только лакомство, но и кладовая необходимых нам для отличного здоровья витаминов и минеральных веществ. С древних времен люди используют его полезные свойства. Он содержит калий, кальций, магний, богат глюкозой. Это настоящий источник энергии при повышенных физических и умственных нагрузках. Существует даже отрасль медицины – ампелотерапия (лечение виноградом). Виноград прекрасно очищает почки, препятствуя образованию камней. Клетчатка и пектин ягод способствуют усилению перистальтики кишечника. Виноград рекомендуют как общеукрепляющее средство при анемии, астении, астме. Однако он противопоказан при обострении язвы и сахарном диабете.

ЕЖЕВИКА дикорастущая широко распространена в европейской части России, в Западной Сибири, Крыму, Средней Азии, на Кавказе. Культурная ежевика насчитывает около 300 сортов. Возделывать ее начали в Америке в начале XIX века. Ежевика растет на любых почвах и приживается даже там, где «отстывает» малина.

Состав. Ягоды богаты провитамином А, витаминами С и группы В, калием, магнием, железом, фосфором. Ежевика обладает умеренным желчегонным и мочегонным действием. Ее включают в диеты при различных заболеваниях кишечника, сахарном диабете, рекомендуют есть при малокровии. Период созревания – с июля по сентябрь. Ежевика не переносит жару и длительную транспортировку. Свежие ягоды упругие и блестящие.

Из высушенных листьев растения заваривают вкусный и полезный для здоровья чай.

Ричадагъы жумамежит

Агъул районну Рича деген юртундагъы жумамежит Дагъыстанда бугюнге ерли сакълангъан лап бырынгъы биналаны бириси. Межит Россияны федерал агъамияты булангъы маданият археология варислиги деп гысаплана. Межитни къурулгъан заманын алимлер мекенли токъташдырмагъан, VII, X асрулар деп ёрайлар.

Тавну этегинде ерлешген бийик минмарасы булангъы бина йыракъдан къарагъанда да гёрюне. Уллу ташдан ишленген межит гъалиги уйлени къыры-йында, айрокъда ативисбарлыгёрюне. Межит-хыйлы тарихи агъвалатланы, къыргъынлы давланы шагъаты. Лап къоркъунчлусу татар-монголлары чапгъыны эди. 1239-нчу йылны гюз айларында юртну халкъы 27 гюн душмангъа къаршылыкъ билдирип тургъан.

Монголлар гелгенче, Рича 700 абзары ва уллу къаласы булангъы уллу юрт болгъан. Ерли жамаат Чирах-чай озенни эки деягъасында къорувчу башнялар къургъан. Халкъны арасында сакълангъан хабарлагъа гёре, елевчюлер Ричагъа ювукъдагъы къакъадан таба гелген болгъан. Шондан берли къакъагъа Магу дере (монголлары къакъасы) деп айтылып юрюле. Монгол черивлер гелегенин ричалылар алданокъ билген ва юртун къорумагъ учун гъазирлик гёрген. Олагъа кёмекге хоншу юртлардан да адамлар гелген.

Ерли халкъ душмангъа къаныгъывлу кюйде къаршы тургъан. Тек елевчюлени асгер гючю хыйлы артыкъ экени саялы юртун къоруп болмагъан. Юртну лап ахырынчы къорувчулары межитни инчинде яшынып, жан бергенче монголлары окъгъа тутуп тургъан. Елевчюлер межитни от салып яллатгъан (сонг янгыртылгъан). Монголлар юртну елеп, къартланы ва яшланы Губрат деген ерде жыйып, атлар булан таптап оьлтюрген. Сонг юртну къырындагъы алданокъ къазылгъан уллу ойтангъа ташлагъан.

XVIII асруда ричалыланы башына янгы балагъ къоба. Иранны асгербашчысы Надир-шагъ тавлар элине чапгъын эте. 1734-нчу ва 1741-нчи йылларда уллу къанлы давлардан сонг, ол Ричаны елей ва юртну

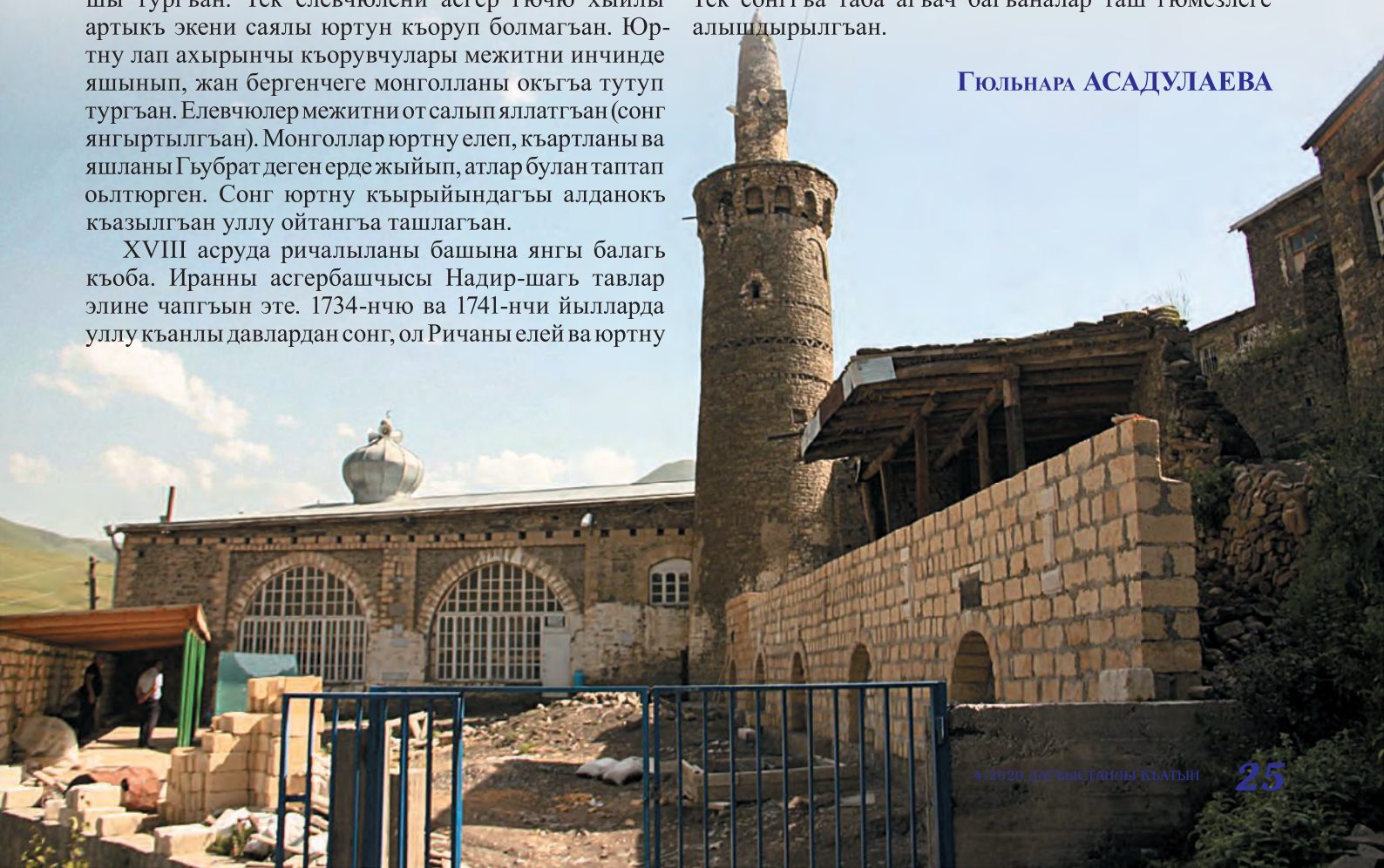
дагъыта. Шо саялы межитни бир нече керен янгыртма тюшген, ону гёрюнюшю де алышына тургъан.

Гъали межитни ич майданы 180 квадрат метрге етише. Тамларыны къалынлыгъы 60 сантиметрден де артыкъ. Темиркъазыкъ ва гюнтувуш янларындан догъа ишленген (генглиги—1,90 метр). Темиркъазыкъ-гюнбатыш янындагъы минмараны бийиклиги 18 метр. Намаз къылагъан уйню пурхасын 13 агъач багъана сакълагъан (бийиклиги—4 метр). Багъаналаны устюне гъартюрлю накъышлар, язывлар, суратлар этилген. Олар бир-бирин такрарламай, башгъа-башгъа. Эшик-леге ва терезелени рамларына да накъышлар этилген.

Багъаналаны бириси пурханы сакъламай, чар ймик айлана. Сюйген адам тюбюндеги ичине багъып оюлгъан ерине аякъларын салып айланма бола. Айланагъан адам хапарсыздан тюшюп гетсе, шону кёп гыюнагълары бар деп гысаплана болгъан. Бир-бир ёравлагъа гёре, араплар гелгенче, шо межит бар ерде отгъа сужда къылагъан динни якъчылары жыйыла болгъан.

Ричадагъы жумамежитни гёзеллиги белгили орус художник Григорий Гагаринни де тергевюн тартгъан. Ол этген суратлар «Живописный Кавказ» деген альбомда чыгъарылгъан. Шо суратлардан таба межит XIX асруда бугюнден эсе, башгъачалай болгъанын гёрме болабыз: догъаны пурхасына агъач багъаналар тутгъан. Тек сонггъа таба агъач багъаналар таш гюмезлеге алышдырылгъан.

Гюльнара АСАДУЛАЕВА

ГЮНЕШНИ ЯРЫГЪЫНДАГЪЫ ЯШАВ

Охувчуларыбызны арасында макътавлу художниклени тухуму Берг-Иранпурланы гъакында бир сама эшитмегенлер кѣп аздыр. Озокъда, бир макъалада оланы бары да вакиллери гъакында хабарлама кюй ѳкѳ. Гъарисине байлавлу айрыча бир къалын китап язма ярар эди. Къайсыны яшавун ва яратывчулугъун алып къарасанг да, гъайран болма кѣп зат бар. Амма бугюн бизин лакъырыбызны бек тизив къатын, пагъмулу художник, язывчу ва шаир Гюлли Иранпурну гъакында юртежекбиз.

«Гюлли Иранпур—аты айтылгъан яратывчу адам. Ол—Россияны, Иранны, Дагъыстанны инчесаниятыны гѳрмекли вакили. Табиат ону гъар тюрюлю пагъмулар булан эркин кюйде савгъатлагъан. Гюлли бай тарихи булангъы тухумда тувгъан. Арты-алды ѳкѳ сапарлар, алышынывлар ва агъвалатлар булан толумлашгъан яшаву огъар яратывчулукъну эркин ѳлунда айрыча, оьзтѳрече сокъмакѳ тапмагъа имканлыкѳ берген, шайлы чыныкѳдыргъан. Бек ачыкѳ, рагъмулу, яшавну сюеген, бетинден иржайыв таймайгъан ярыкѳ адам».

Шу сатырланы мен 1974-нчу йылда чыкѳгъан бизин «Дагъыстанлы къатын» деген журналыбыздан язып алгъанман.

Ону ювукъдан таныгъанланы Гюллини гъакында белгисиз къалып турагъан, гъали де айтылмагъан дагъы да нечакъы кѳужурлу агъвалатлар эсинде бардыр... Ол тизив орус шаирлени ва художниклени тайпа-тухумундан чыкѳгъаны гъакъда бир вакъти Булач Гъажиев де язды. Ону оьзюню « Дагъыстанны кызлары» деген китабында Гюлли Иранпургъа багъышлангъан айрыча уллу очерк бар.

Ольга Васильевна — Гюлли Иранпур аты айтылгъан Берглени агълюсюнде тувгъан. Гюллини уллатасы Николай Васильевич Берг бир заманлар Швециядан Россиягъа гѳчген. Пагъмулу журналист, язывчу ва таржумачы XIX асруда Къырым давуна вакътилеринде Севастополь учунгъу ябушувларда ортакъчылыкѳ этген. 1859-нчу йылны август айында орус пача асгерлер Гуниб тавда Имам Шамилни есир этип кѳолгъа ала. Шо мюгълетде пача асгерлени арасында Николай Васильевич де болгъан. Уллатасыны, сонг атасы Василий Николаевични таъсири булангичи Гюллини дюнья къаравлары, инчесаниятгъа янашыву ясалмагъа башлагъан.

Ана якъдан алгъанда да, Гюллиге оьктем болма чакъы себеплер ѳкѳ тюгюл эди. Уллатасыны атасы шаир Аполлон Майков да Кавказ давлардан оьтген адам эди. Кавказда ол чергес кызны сююп, ону оьзюню Москваны кыырийындагъы Солнечногорскидеги имениясына алып гелген. Мунда олагъа улан тува. Гюллини гележекдеги уллатасы — Николай Новиков. Ол уллу болгъанда, медицина тармакъны танглай. Орус-япон давларда асгер гемелени бирисинде врач болуп чалыша. Заманлар гете туруп, кѳуллугъунда генераллыкѳгъа ерли етише. Давдан сонг оьзюню Калугадагъы уйлеринде тура ва ону кызы Ольга Новикова Берггъа эрге бара. Гюллини анасы Ольга Николаевна белгили художник Коровинни ювукѳ къардашы эди. Гюллини атасы Василий Берг бары да якъдан пагъмулу адам болгъан. Ол имениясында дагъы бир ерде де кѳолланмайгъан оьз кѳоллары булан алданокѳ гъазирлеген чертѳжлагъа гѳре тарини кѳабугъундан айырагъан тирмен кѳура. Инанмассыз, тек космосда озон къатлавлар ва кѳара тешиклер бар экенин 150 йыл алъякъда биринчилерден болуп Василий Берг токъташдыргъан.

Ольга Васильевна Берг шолай бары да якъдан оьр билимли ожакъда оьсюп гелген. Гиччиден берли ону айланасын яратывчулукъну, ахтарывчулукъну ругъу кѳуршап тургъан.

Оьзюню анасыны гъакында Гюллини кызы Сарвеназ Фаруховна Иранпур-Зейналова хабарлай: « Анам яшав

алдына салагъан сынавлардан бир де тартынмай эди. Демек, шо магъа буюргъандыр, шолай болма тарыкъдыр деп къоя эди. Инкъылапны лап къагърулу йылларында бай-бийлени мердешлеринде тарбиялангъан, тиллени, музыканы, инчесаниятны яхшы билеген кызыяш театр гюпню де къуруп, давлар юрюлеген ерлерде кызыласерчилеге пьесалар гёрсете эди. Парахат яшав амалгъа гелмеге башлагъанда, оланасыны къурдашы Иван Захаровну студиясында сурат этив булангъы ишин узата. Шо яшавда, политикада, маданиятда бюс-бютюнлей алышыны влар болуп турагъан тамаша девюрлер эди. Анам янгы яшавну къатты якълавчусу эди ва гележекге ону уллу умутлары бар эди. Шону суратларында да гёрсетмеге къарай эди.

Анамны Москвадагъы Горный институтда охуйгъан ювукъ къурдашы бар эди Мила Галеева деп. Миланы кавказлы студентлени арасында кёп танышлары болгъан. Къурдашына буса, айрокъда Фарух Зейналовну гъакъында кёп хабарлай, макътай бола эди. Фарухну ата-бабалары иранлылар буса да, атасы-анасы булан Хасавюртда яшай эди. Гюлли Фарух булан ёлукъма ватаныш болмасюйдю. Олар биринчи мюгълетден, биринчи сёзлерден тутуп бир-бирине бек ювукъ адамлар экенни англады. Фарух узакъ да ойлашмай, Гюллини атасыны усьтуне кызын тилемеге барды. Атасы кавказ келпети булангъы жагъил адамгъа башындан аягъына ерли тергевлюкюйде къарап: «Яшавсизин алдыгъызда тувдуракъкъ кыйынлыкълардан, сынавлардан оьтмеге гъазирмисен? Сиз башгъа-башгъа дюньяланы, динлени вакиллерисиз. Тавакаллыкъ, чыдамлыкъ етишерми?»—деп сорады. Тек гертигъашыкъ болгъан Фарухну ва Гюллини шолай ойлар эсине де гелмей эди. Оланы токътатып болагъан гюч ёкъ эди. Таныш болуп, арадан уьч гюн гетип, жагъиллер уйлене. Анам эри булан янгы ерге турма чыкъгъанда, Москваны бирянындан башгъа янына темир кроватны сюйреп гелген кююн эсге алып, завх этип кюлей эди. Оланы оьзлени бир заты да ёкъ эди, гъатта, эртенлер чайны бир кружкадан иче эди. Башлап атам иче эди, сонг анам... Буса да, олар оьзлени бек насибли адамлагъа гысаплай эди.

Институтну битдирип, атам агълюсюнде алып, Хасавюртгъа къайта. Олагъа янгыдан дегенлей, яшавну башлама тюше. Атамны агълюсю эсги адатланы бек юрютеген адамлар эди. Атамны атасы шагъарда белгили молла ва савдюгерчи эди. Башлап ол янгыгелинникъабулэтмегесюймеди. Сонг ислам динге гёчсюн деп шарт салды. Атам анама шону англатма сюйдю, тек анамны да хасияты бар эди. «Фарух сен мени атамдан тилейгенде, магъа да, мени диниме де гюрмет булан янашажакъман деп сёз берген эдинг. Гъали сёзюню бузма къараймысан?!»—деген. Атам да иржайып: «Мен сенден башгъа сёзлени къаравулламай эдим»,—деп жавап берген.

Олар бир нече йыл Хасавюртда яшагъан, сонг Бакюге гёчген. Янгы ер булангъы байлавлу гъамангъы аваралар къайтып башына тюшген. Атам школада химиядан дарс бере эди, бары да алапасы кепегине ерли квартир гъакъны тёлемеге ва ашамлыкъ малланы алмагъа гете эди. Школаны директору бизин агълюню гъалын гёрюп атама: «Школада бош класлар бар, чыгъартып парталаны да оьзюнге турма ер онгар»,—деп таклиф этген. Мен Бакюде, 1932-нчи йылда шо шартларда тувгъанман. Анам суратлар этеген усталыгъын унутмагъан эди. Къатынгиши сумкалар тигип, олагъа гъар тюрлю накъышлар, суратлар этип, базарда сата эди. Шолай биз 1935-нчи йыл болгъанча Бакюде яшадыкъ. Шо заман Совет Союзну Иран булангъы аралыкълары бузулуп, Азербайжан-

да яшайгъан бары да иранлыланы миналы ватанына къайтарма башлады. Бизге де ёлгъагъазирленмегетюшдю. Документлени онгарагъанда, анама: «Элчиликде атынгны иран атгъа алышдырма тарыкъсан»,—деген. О да атасы оьзюню гиччи заманында Гюлька деп айтагъаны эсине гелип, Гюлли Иранпур деген атны алгъан...

Ирангъа биз уллу геме булан етишдик. Каспий денгиз нече де сабурлу гёрюнсе де, амма шо гюнлерде бек гъалекли, ачувлу эди. Къатты еллер толкъунланы гётерип, гемебизни бешик йимик, гече-гюн чайкъата эди. Денгиз аврувгъа чыдап болмагъанлар эпсиз кёп эди. Бизин булан бир каютада ерлешген эсли къатынгиши гъалсыз болуп, тёшекден гъаран башын гётере эди. Анам ону янында олтуруп, къолун къолуна алып, юрегине сабурлукъ салмагъа къарай эди. Атам буса бир токътамай оьрдеги палубадан ичме сув ташый эди. Иранны портуна етишгенде, шо къатынны уланы анасын къаршылама чыкъды. Озюкъда, о заман къысмет бизин шо адам булан бирдагъы керен табушдуражагъын билмей эдик...»

Иранда Гюлли гюнтувуш сурат этивню сырларына тез тюшонме къарай. Гюллини о вакътилердеги яратывчулугъуна белгили иран шаир ва художник Манучер Шейбани, айрокъда таъсир этген. Орус чебер школаны дарсларын унутуп битмеген Гюлли Иранпур оьзюню суратларын гюнбатышярыкъ, ачыкъ тюслер булан байындыра.

Гюллини суратлары базарланы къапеселеринде ятмай, тез сатылып

алына эди. Гьатта шагъны къала-сындан огъар заказлар геле эди. Ону аты танывлу бола. Ону пагъмулу художник гьисапда шагъны къаласыны янында иш гёреген чебер устаханагъа чакъырлар. Ол сурат этивден къайры, фарфор, балчыкъ, керамика булан ишлей. 1939-нчу йылда Иран шагъны уйленивюне байлавлу болуп, уълкеде уллушатлы байрам оьтгерме токъташалар. Шо байрам чараларда инчесаниятны вакиллери жыйылгъан халкъны алдында йылны гъар тюрюлю вакътилерин белгилейген, суратлайгъан сагъна гъюнерлерин гёрсетмеге герек эди. Къышны гъакъындагъы сценарийни бирев де гъазирлеме сыймегенде, шону герти къыш нечик болагъанын бек яхшы билеген Гюлли Иранпургъа тапшуралар. Ол бары да композицияны орус ёммакълагъа гёре тизе (къувгъа ошагъан чаналар, кёрпеден, харадан этилген костюмлар) ва шагъны разилигин къазана.

Сервиназ Иранпур о заманланы эсге ала туруп, хабарын узата:

«Озокъда, Ирандагъы башлапгъы йылларыбыз олай сююнчлю туююл эди. Атам-анам ер-ерден гёче туруп, яшав онгайлыкълар ёкълугъуна уйренчикли болуп битген эди.

Атам мадарлы ожакъда тувгъан, оьр билимлери булангъы адам бизге аш-сув етишсин учун, не ишни де бойнуна алмагъа гъазир эди. Анам Бакюде йимик къатынгиши сумкаланы безендирив ишин башлады, базарлардагъы бары да сатывчулар булан таныш болду. Шолай яшай эдик. Бир гезик Тегеранда атама шо мен оьрде эсгерип гетген гемедеги эсли къатынны уланы бетге-бет ёругъуп къала. Ол гъалны-турушну сорама башлай ва атам ишсиз экенин билгенде, Иранны тахшагъарындан 100 чакъырым ариде ерлешген Кережедеги заводгъа чакъыра. Кережеге гёчген замандан берли тарчыкълыкъ незат экени билмедик. Мен француз школада охуй эдим. Онда оьзлени христиан динин яймагъа гелген къатынгишилер дарслар юрюте эди. Озокъда, олар толу билимлер бере эди деп айтып болмайман, амма французча сёйлеме мени уйретдилер, гъатта бир вакъти мен о тилде ойлашма башлагъан эдим...

Анабыз шонда да бизин тамашалыкъгъа къалдырагъан кюлерин

токътатмай эди... Базарларда гиччи къарапай къушлар сатыла эди, ярлыларшоланы ашгъа къоллай эди. Анам кисесинде бар чакъы акъчагъа жымчыкъланы сатып алып, уьюне гелтирип, терезесинден гъавагъа бакъдыра эди. Бир гюн ол уйге кюлай баланы алып гелди. «Бу бёрюню баласы, яхшы къарасагъыз, гележекде сизин инамлы къорувчугъуз болажакъ»,—деди. Тек кюлай оьсгенде, ол бёрю туююл, чагъан экени ачыкъ болду. О якъларда чакъ даим исси бола, шо саялы адамлар палтарларын да яйып, орамларда яшай эди, аякъгийимлерин де орамларда къоя эди. Муна шо заман хоншуларыбыз арзгъа гелме башлады. «Ханум, сизин чагъан мени туфлилеримни паралап бузгъан»,—деп кант эте эди. Шолай гъар аякъгийим саялы атам-анама тёлеме тюше эди... Бир гезик буса анам буту сынгъан гиччи эшекни гелтирди. Анам огъар къарады, сав этди, бизин уйню къырында отлама башлады, сонг тас болуп къалды.

Бирдагъы бир агъвалат эсимден таймай. Атамны ишинден таба денгиз бойлагъа ювукъда ерлешген ерге командировкагъа бакъдырдылар. Анам ону булан барма суюдю. Бир станциягъа етишгенде, перрондан вуя-гъарай салып, чабып айланагъан эргишини эс эте. Ол шайтандай болуп: «Кёмек этигиз! Къатыным оьле тура!»—деп, ари-бери талпынып къычыра. Анам, эри токътатма къараса да, шоссаягъат кёмекге алгъасай. Шо адамны къатыны яш тапма тура болгъан. Ерли энечи къатын нечагы къаст этсе де, яш аман туважагъына ва ону анасы сав къалажагъына шекленме башлагъан. Муна шо заман эргиши къувун гётерген. Билмеймен, анам не этген буса да, тек яш сав-саламат тува, анасы да эсен-аман къала. Атам-анама уьюне къайтма заман етишгенде, олар шо гюнгю поездге кассада билетлер къалмагъанын биле. Не этегенин башына алып болмай турагъанда, станцияны генералы йимик гийинген, костюмюндагъы темир туюмелери алтындай лансыллайгъан бир гъаким уьстюне гелип: «Ханум, сиз мени къатынымны ва яшымны оьлюмден къутгъардыгъыз. Аллагъ рази болсун сизге! Бусаягъат билетлер болар»,—деди. Ол вокзалны начальниги болгъан экен. Анам

шолай къачан да, кимге де кёмекге алгъасама, етишмеге гъазир адам эди. Тек шо рагъмулукъ огъар къайтып да геле эди.

Бирдагъы бир болгъан ишни эсгермейли болмайман. Атам-анам бир-бири булан яман эришип-урушуп, айрылмагъа токъташгъан. Иранда буса айрылывланы, къошулвланы масъаласын моллалар чече. Ону уьстюне баргъанда, ол межитде намаз къылып тура болгъан. Гъасиликалам, ол гелгенче къарама тюшген. Къарай-къарай туруп, анам атама ач болгъанын айта. Атам да, чалт ювукъдагъы тюкенге барып, янгы кёрюкден чыгъып турагъан чёрекни ва уллу бишлакъ гесекни алып геле. Анам эмекни де, бишлакъны да эки бёлюп, бир пайын атама узата. Молла шогъар шагъат болуп: «Мен сизин айырмажакъман! Эгер де, шулай мюгълетде къатынгиши эри оьзюнден айрылма сюегенде, яшаву тозулма турагъанда, ону гъайын эте буса, шолай къатынгишиге уллу гьюрмет булан янашмагъа герек»,—деген. Муна шолай эрише-яраша яшай эди. Эрише де, ярым сагъатдан къалмагъал неден башлангъанны унута эди. Олар бир-бирин бек сюе эди...»

Фарухгъа ва Гюллиге Иранда къалсын деп нечагы тилесе де, олар ватанына къайтмагъа бек гъасирет эди. Яшлары Дагъыстанда яшагъанны, ишлегенни сюе эди. 1958-нчи йылда олар тавлар элине къайталар... Гюлли оьзю учун декораторну ишин таба, Фарух Илму академияны лабораториясына тюше. Пагъмулу художник Гюлли Иранпур шоссаягъат Дагъыстанны инчесаниятыны айтылгъан вакиллерини сыдырасына къошула, гъар тюрюлю выставкаланы, чебер проектлени жанлы ортакъчысы болуп токътай.

Гюлли Иранпур яшавуну 40 йылын инчесаниятгъа багъышлагъан. Ону суратларын оьзге художниклени ишлеринден айырма къыйын туююл. Олар гюнешни йылтынларындан согъулгъан хали йимик, анадаш табиятны renkleri, денгизни ва тавланы гъавасы булан байынгъан. Ону оьзтёрече хаты бар.

Сулгият БУЛГЪАЕВА

Мен обчлю обгейана тьююлмен...

Мадина Мухтарны уыч гюн гөрмейли, ону сагынма башлагъан эди. Эри янын да болмаса, айланадагъы бары да зат огъар жансыз, тунукъ болуп гөрүне эди. Тек тюзюн айтгъанда, Мадинагъа ону артдагъы вакътилерде, айрокъда кёп болагъан командировкаларына уйренме заман болгъан эди. Яшлары 11 йыллыкъ Сабина ва 2 йыллыкъ Анвар атасы сапарларда узакъ къалса, ёнкюме башлай эди.

Эри гъар гезик гъакъгъа кёмекчи къатынны-нянъканы тутайыкъ деп айта эди.

—Сонг мен не этежекмен?—деп тамаша бола эди Мадина. —Сагъа обзюнге де тергев бермеге заман болгъан эди. Фитнес клубгъа юрюме башла,—деп англатма къарай Мухтар. —Мени къурдашларымны къатынлары башлап обзлени гъайын этелер. Мен буса оланы арасында уый зулмучу йимик гёрюнемен.

—Нете, мен шонча да ширёмен деп айтма сюемисен?—деп масхара эте Мадина.

Тек Мухтар къатынына бакъгъан якъдагъы гъислерине шекленердей, бир де себеп бермеген. Амма Мадинаны бир зат талчыкъдыра эди: артдагъы вакътилерде, айрокъда уланы тувгъан сонг, эри уёунде аз болагъан болду.

Мадина бир тюрлю ойларына батып турагъанда, бирден эшик-леге къагъагъан тавуш эшитилди. Ол алдырыгъын да чечмей ачма алгъасады. Эринигъайдавчусу къызын школадан алып гелгендир деп тура эди. Эшикни алдында Наида токътагъан эди. —Сенден борчгъа бир нече йымырткъа алма гелгенмен. Пирогъ гъазирлеме сюемен, тек тюкенге барма эринемен,—деп башлады Наида, сонг бирден бёллюнюп: «Вуя, аста сёйлейим. Мухтар эшитип къояр...»

—Ол командировкада, тангала къайтажакъ,—дей Мадина.

—Тамаша, мен чи ону бугюн эртен Каспийскиде гёрген эдим. Анамны халилерин тазалама баргъан эдим. Балконгъа чыкъгъанда, къаршыдагъы уйлени

подъездини алдына машин гелип токътагъанын эс этдим. Машинден Мухтар чыкъды, къолунда гиччи яш да бар эди. Ону да булан подъездге гирип гетди. Башлап мен янгылыш болгъанмандыр деп ойлашдым, тек сонг шо, гертиден де, Мухтар экенин англадым. Машин де Мухтарныки...

—Болма куй ёкъ, Наида. Башгъа адам болгъандыр. Айтаман чы сагъа — Мухтар Москвада. Эртен телефондан сёйлеген эди, тангала ахшамгъа уйде болажакъман деди.

—Воллагъ янгылышмайман, уьстюнде шо къара гён пальтосу да бар эди. Ол хоншу уйлерде узакъ турмады. Анам артдагъы вакътилерде шо машинни абзарда чакъ-чакъда гёрегенин айтды.

—Англамайман, не яшдыр? Мухтар онда не эте?—деп, адап къалды Мадина.

—Шо къарагъанда, машинни гъайдавчусуну яшы...

—Ёкъ, мен ону агълюсюн яхшы танийман, ону яшлары школагъа юрюй.

–Алма башыңа. Балики, гертиден де, башгъа адам болгъандыр. Гён пальтолар гийип юрюйген эргишилер азмы?–деди Наида гёзлерин яшыра туруп. – Ойлашмай къайдагъы затланы айтып къоягъан хасиятым бар. Тилеймен, бизин арабызда болгъан лакъырны Мухтаргъа етишдирме.

Хоншусуну артындан эшиклени бегетип, Мадина эрини телефонуна зенг этди. Ол шоссаягъат гётермеди.

Гётергенде, Мадина саламлашмай-сорашмай: «Сен къайдасан, Мухтар?»–деп сорады.

–Тамаша сорав. Сен билесен чи, мен Москвадаман, тангала ахшам къайтажакъман. Болгъан зат сама ёкъму? Яда сен мени сагъынгъанмысан? Шогъар мен бек сююнемен,–деп масхара этме къарады Мухтар. Тек Мадина эрини масхара этердей гёнгю ёкъ экенни ва ол шо соравну къаравулламай болгъанын гъис этди.

–Озокъда, сагъынгъанман,–деп гъаран-гъаран жавапланды Мадина.

Ол оъзюне олтурма-турма ер таппай эди. Сонг хоншусуна барып, Наида булан бирдагъы керен сёйлемеге токъташды. Наидагъа анасындан таба шо не яшдыр, Мухтарны огъар не аралыгъы барны сорап билгенни суйдю.

Мадина сав гече юхламады, юрегин талчыкълы ойлар къуршагъан эди. Мухтар Москвадаман деп ялгъан айтагъанына инанма суймей эди.

Эртен Наида гелди. Хоншусу бир затланы хабарласа да, тек бары да затны ачыкъдан айтмайгъанын англады.

–Гъасиликалам, шо яшны анасы бек авруй. Шо саялы артдагъы эки айны ичинде огъар нянька къарай. Шо эргишилер яшны бир нече замангъа анасыны янына гелтире,–деди ол. –Мухтар шо яшгъа ким болагъанны гъеч билеген адам ёкъ. Авруйгъан къатынны адресин язып алдым, – деп Мадинагъа кагъыз гесекни узатды.

Ойлашып, Мадина Мухтарны гъайдавчусу Амирлеге багъып юрюдю. Ол эри булан бирче ишлейгени уьч йыл бола эди. Не Амир, не ону къатыны Аида Мадинаны соравларына жавап бермеге суймеди.

–Аллагъисен, гечип къоюгъуз бизин,–деп тиледи Аида Мадинаны узата туруп. –Амирге де хатиригиз къалмасын. Сизин эригиз бизин агълю учун нечакъы яхшылыкълар этген...

Мадина уьоне нечик етишгенин де билмей къалды. Ойгъа батып, башы ярылып бара: «Шо кимни яшыдыр? Ону экинчи агълюсю бармы экен дагъы? Тек неге мен бир де шону гъис этмей эдим?»–деген соравлар тувулуна. Мадинагъа минутлар сагъатлар йимик гёрюне эди. Нечик де, сонг Аида гелди...

Ол хабарлагъан кюйде, шо агъвалатлар эки йыл алъякъда, Мадина экинчи яшгъа токътагъанда башлангъан. Къурдашларыны бириси Мухтаргъа яшлар уьюнде оьсген етим къызъашгъа кёмек этмеге тилеген болгъан. Мухтар ону оъзюню секретаршасы этип ишге алгъан.

Мухтар шо къызъашны оъзюне бакъгъан якъдагъы оьзтёрече янашывун эс этмей эди. Заместители Сайт бир гюн айтмагъан буса, билмей де къалар эди.

–Сен гёрмеймисен, секретаршанг сагъа гъашыкъ болуп оьлме тура.

–Мени къайдагъы бош затлагъа тергев бермеге заманым ёкъ! Сен билесен чи, мен шолай оюнланы ойнамайман,–деп, Мухтар къурдашыны сёзюн бёлдю.

Шо гюнлерде янгы йылгъы шатлыкълар башланды. Мухтар ашавичив болажакъ ерге барма суймей эди, тек къурдашыны тилевюне тынглады.

Мухтар шонда тез эсирди, оъзюн гъаваларда саркъыйгъандай гъис эте эди. Биринчилей хыйлы заманни ичинде оъзюню масъалаларыны гъакъында унутду. Иш ёлдашларынын тамашагъа къалдырып, бир токътамай масхаралар эте эди. Тек аякъланы арт-артындан бошата туруп, ахырга гъалы бузукълашды. Сонягъа такси чакъырмагъа тиледи ва гъавагъа чыкъды. Такси етишип гелгенде, къырыйында Соня да токътап бар эди.

–Сен де къайтамысан?–деп сорады Мухтар ва машинге мингенде, башлап къызъашны етишдирмеге тиледи.

Тек шо гече Мухтар уьоне къайтамады. Соняны узата туруп, къарангы подъезде о бирден къызны къучакълап, къысып эринлеринден оьпдю.

–Мухтар мен сизин... мен сени биринчи гёрген гюнюмден берли сюемен,–деп шыбышлай эди Соня. Сонг бары да зат туманда йимик болду... Мухтар эртен уянгъанда, бек бузукъ гъалда эди. Оъзю этген ишге илыгъып, ерге гирмеге гъазир эди. Юхлайгъан Сонягъа къарап: «О чу гъали де яш зат»,–деп силкинип гетди. Нечик мен шолай этип болдум?!

Мухтар ашюйде олтуруп арт-артындан сув иче эди. Бираздан Соня гирип гелди. Мухтар башын да салландырып, не айтагъанны билмей.

Мухтар Сонялардан бек бузукъ гъалда гетди ва сонггъу гюнлерде де кюйге гелип болмай турду. Соня оъзюн офисден кёп арекдеги складгъа ишге чыгъарма тиледи.

Арадан бир ай гетип буса, Мадинагъа ва Мухтаргъа уланы Анвар тувду.

Шолай заман гетип тура. Бир гезик Мухтар булангъы лакъырда Сайт Соняны хабарын чыгъарды.

–Сени алдагъы секретаршанг ёлугъуп къалгъан эди. Шайлы къурсагъы оьсген, гъаран юрюй. «Эрге сама бармагъанмысан?»–деп сораيمان. Бети къызарып гетди. Къарагъанда, бир эри де ёкъ...

Шо ахшам ол Сонялагъа барды. Соня эшикалдында Мухтарны гёргенде, адашып гетди. Гъатта гир ичине деп чакъырмады. Мухтар дагъы бир затны да айтмай: «Шо мени яшыммы?»–деп тувра сорады.

–Тюгюл. Сизинки тюгюл... Сизден сонг мен башгъа адам булан таныш болдум...

–Къайда тура? Сени къатын этип аламы?

–Ол гъали де бизге гёчюп битмеген. Талчыкъмагъыз, оляхшы адам, яхшы ерде ишлей,–деп Соня сабур кюйде жавап берди.

–Яхшы. Яшавунг тюзелсин!–деди Мухтар ва ичинден гъалиги жагъиллер башлап яш табалар, сонг уьйленивню гъайын этелер деп де ойлашды.

Тек арадан ярым йыл гетип, бирден Мухтаргъа Соня зенг этди ва ахшам озлеге гелмекни тиледи.

—Инаныгъыз, мен сизин авара этмежек эдим, тек шо мени учун бек агъамиятлы,—деди ол.

Мухтар ахшам болгъанча къарай турмады. Соняны гѳргенде, гъаран таныды. Бетиндеги, къаракърасын-дагъы алдагъы исбайлыкъны бир сюлдюрю де къалмагъан эди. Гиччи бешикте яш юхлай эди.

—Не болгъан сагъа?—деп сорады Мухтар ва Соня йылай туруп:

—Мен авруйман. Врачлар геч болгъан, пайда ѳкъ дей. Шу алдындагъы нарыста сени яшынг, бизин уланыбыз. Мен огъар Шамил деп ат къойгъанман. Аллагъ шагъат, шону сизге айтмагъа хыялым ѳкъ эди, тек дагъы амалым ѳкъ. Мен англайман, сизин агълюгюз бар, сиз Шамилни яшлар уюне берип боласыз. Тек тилеймен, тергевсюз къоймагъыз.

Мухтар манг болуп тынглай эди. Демек, бир эри де, танышы да ѳкъ.

Артындагъы гюнокъ, Мухтар Амирге яшгъа бары да тарыкъ-герекни алмагъа ва квартир излемеге тапшурду. Амир ят гѳзлерден арек болагъан кюйде квартирни Каспийскиде сатып алмагъа таклиф этди. Ондан къайры, яхшы няньканы тапдылар. Мухтар буса жагъил ананы савлугъуну гъайын этме урунду, Москвагъа лап яхшы врачланы уѳстюне алып барды. Тек олар да сюндюрмеди, геч болгъанын англатды...

...Мадинаны такси Каспийскидеги Соня турагъан уйлени алдына етишдирип тюшюрдю. Хыйлы заман зенг этип турду, гетме айланма къарагъанда, бирден эшик ачылды. Алдында авруйгъан гъалсыз адам токътагъан эди.

—Гирме яраймы?—деп айтып болду Мадина. Лакъырны неден башлажагъын да билмей эди. —Озокъда ярай, гиригиз,—деди аста тавуш булан уйеси. Мадина уйню ичине гирип, диванны мююшюнде олтурду. Соня Мадианагъа бир тамаша пашман, бек парахат кюйде къарай эди. Гъатта Мадина алданокъ гъазирлеген налатлавларын, ачувлу сѳзлерин унутуп къалды.

—Мухтаргъа хатиригиз къалма-сын, ону бир айыбы да ѳкъ,—деп башлады Соня. —Шо толу кюйде мени айыбым. Бизин бир аралыкъ-ларыбыз да ѳкъ. Биргине-бир гече бирче ѳгтердик. Ол янгыз сизин суюе. Муна гъали шо гюнагъым саялы жавап беремен,—деп теренден кюстюндю. —Мен яшлар уюнде ѳсгенмен. Мени биревюм де ѳкъ. Шону Мухтаргъа айтгъан эдим. Талчыкъмагъыз, мени уланымны сизин агълюгюзге алсын деп тилемедим. Яшланы уюнде турсун, заманда бир тергев бере туруп...

—Мухтаргъа мен гелгенимни айтма,—деп, Мадина уйден чыкъды.

Мухтар Мадинаны не зат буса да бир зат къыйнайгъанын шоссагъат эс этди.

Бирдагъы эки жума ѳютюп, Мухтар янгыдан Москвагъа командировкагъа гъазирленди...

Артындагъы гюн Мадина Амирни чакъырды. Амир ѳзюн шефине хыянатчы болуп чыкъгъандай гъис эте эди. Тек пысып турмакъны маънасы да ѳкъ эди. Шо саялы ол Мадианагъа Соняны Израилдеги медцентрда къабул этмеге гъазир экенин ва ону булан бирче Мухтар да гетгенин билдирди.

Мухтар ѳзюне ер тапмай эди. Соня саялы талчыгъа эди, Мадинаны да артдагъы вакътилерде гъалы ончакъы яхшы тюгюл эди. Мухтар огъар Кисловодскиге барып, ял алып гелмекни таклиф этди. Мадина рази болду.

Мухтар агълюсюн янгы ѳлгъа узатып битгендокъ, Соняны кюю бек осал деген хабар етишди ва уъч гюн къыйналып, жагъил къа-тынгыши башгъа дюньялагъа гѳч-дю. Гиччи Шамилни Мухтарны къызардашы ѳзюню агълюсюне алды.

Мадина яшлары булан санаторийден къайтагъан замангъа Соня гечингени эки жума бола эди.

—Гъали сиз гъайын этип айлан-агъан Соня нечикдир? Тель-Авив-дегилер кѳмек этдими?—деп сорады ол Амирге олар янгыз къалгъанда.

—Этмеди. Соня гечинди. Эки жума бола гѳмгеник.

Мадина бузулуп гетди.

—Яш? Яш къайда?

—Билмеймен,—деди Амир бурну-ну тюбюнден.

—Анам, гелбугюн, Зарабаживлеге барайыкъ, оларда бир тамаша кюлю-кюлю гиччипав бар. Шамил аты.

—Не яш? Зара баживлеге яшы булан къонакълар гелген эдими?

—Билмеймен къонакълар буса да. Тек яш да, огъар къарайгъан къатын да шонда тура. Оланы экинчи къабатда ѳзлени айрыча ую де бар... Мадина къызына дагъы тынгламай, шоссагъат къайынкъызы Заралагъа алгъасады.

Зара уюню къабакъалдындан алгъасап, къолларын да силлеп, чалт юрюп гелеген Мадинаны гѳргенде, ол яшны гъакъында бары да затны биледир деген ой тувду. Къарагъанда, Сабина анасына хабарлагъандыр. Товба, товба гъали не болар?—деп Зара Мадинаны къаршыламагъа чыкъды.

Зара Мадинаны геливюн къаравулламай болгъанын ону агъаргъан бетинден де ачыкъ гѳрюнюп тура эди.

—Нете, къонакъланы къабул этмеге скоймеймисен?—деп пашман кюйде иржайды Мадина. —Англайман, гъали сени гъайынг менде тюгюл. Гечип къой, Мадина. Гъали сен бары да затны билесен. Мен Мухтаргъа болгъан ишни сагъа яшырмай айтмакъны бир нече керенлер тилеген эдим. Тек ол магъа къулакъасмады. Яш мени ожагъымда къалажакъ деп сѳйлешдик.

—ѳкъ, Зара, къалмажакъ. Вѳре эсинге гелмесин, мен бек ачувлу, ѳчлю ѳгейана тюгюлмен. Ону агълюсю бар. Жый ону опуракъларын, мен алгъасайман.

Уйге гиргенде, ол Мухтарны гѳрдю. Эри диванда да олтуруп, телевизоргъа къарай эди. Бурулуп, къолларында гиччи яш булангъы къатынын гѳргенде, манг болуп къалды...

—Мадина, аявлум, мен сагъа айтма суюе эдим, тек...

—Тарыкъ тюгюл бир сѳз де, Мухтар. Мен бары да затны билемен... Шамил бизин булан яшажакъ... Бегет терезени де, яшгъа сувукъ тиймеге бола...

ЭЛЬМИРА ИБРАГЪИМОВА

Мен сизге насипден капот тигер эдим!

БИРИНЧИ АБАТЛАР

Надежда Пашковская Магъачкъалада тувгъан. Гъали де атасыны Ушаковну атындагъы орамда ерлешген уйлеринде яшай. Оланы агълюсюн хыйлы миналы шагъарлылар таний.

Огъар тездеги иш ёлдашлары ва уьстуне капот яда юпка тикме гелегенлер «Надя- алтын къоллар» деп ат такъгъан эди.

Яш заманында 5 номерли школада охуй туруп озъге тенгилери йимик, уьюндеги къурчакъларына опуракъ тиге эди. Школаны битгенликге байлавлу ахшамгъа буса, озъуне тизив яйлыкъ костюм тикген эди.

—Биз школада оьрдеги класларда билим алывдан къайры, къайсы буса да, бир ишчи касбугъа уйрене эдик. Мен тизив ишни тангладым. Сонг Москвадагъы А.Косыгинни атындагъы пачалыкъ текстиль институтгъа охума тюшдюм. Институт 1919-нчу йылда къурулгъан. Къызыл дипломгъа битдирип, уьюме къайтдым ва анам Лидияны ишин узатдым. Ол бютюн оьмюр бою Магъачкъаладагъы белгили Интернациональны атындагъы текстиль фабрикада загъмат

тёгюп гелген, — деп, Надежда озъюню агълюсюню гъакъында хабарлама башлай. —Атам Константин Васильевич уллу юкташыйгъан машиннигъайдавчусу эди. Шофёр буса да терен билимлери ва англавлары бар эди. Къайсы кроссвордну да беш минутну ичинде толтуруп бере эди. Ювукъ арада ону булан шахмат ойнап утуп болагъанлар ёкъ эди. Ким булан да, къайсы лакъырны да юрютюп бажара эди. Атабыз бизге дёрт де къызына хыйлы пайдалы насигъатлар берип гетген, билимлеге, маданиятгъа, инчесаниятгъа иштагъландыргъан. Институтдан сонг эрге бардым, къызым тувду. Гъали озъюмню бары да умутларымны, планларымны ону булан байлагъанман .

«ОТ КУТЮР» ВА «ПРЕТ-А -ПОРТЕ»?

Надежда Константиновна озъюню касбусун юрютегенден берли танышларына, ювукъларына «Прет-а-порте» ва «От кутюр» деген сёзлени, терминлени не башгъалыгъы барны англатма талмай.

—«Прет-а -порте» — гъазир, фабриклерде кёп санавда тикме этилген опуракъ. Бизде совет заманларда шогъар «ширпотреб» дей эдилер. «От кутюр» деген опуракъ буса, биргине-бир экземплярда конкурслар учун яда бир адамны тилевюне гёре тигиле. Шогъар да «индпошив» дей эдик. Алда бизде тигивню шо къайдасы эркин кюйде къоллана эди. Тек артдагъы йылларда унутулуп бара, — деп англата Пашковская.

КАВКАЗ СТИЛЬ

—Магъачкъала бек алышынгъан. Алда шагъарлылар фасонлу, даражалы, къыйматлы деп саналагъан гийимлер оьтген заманлагъа дёнюп битген. Одеворлени эсге алагъанлар да, сагъынагъанлар да гъали онча кёп тюгюл. Бир вакътилердеги макъталгъан Модну уьюнден янгыз аты къалгъан. Адамлар жумалар, айлар булан гезикге токътап, ательеде опуракъ тикдире эди, —дей Надежда Константиновна.

Тамаша гёрюнсе де, амма 90-нчы йылларда Дагъыстанда кёп яратывчу проектлер яшавгъа чыгъарыла эди, хыйлы концертлер, конкурслар, фестиваллар оьтгериле эди. Арагъа янгы адамлар чыкъды, танывлу болду: КВН-щиклер, продюсерлер, ансамбллер ва айрыча йыравлар, журналистлер, модельер-художниклер...Шо йылларда опуракъ тигеген дизайнерлени «Кавказ стиль» деген конкурсу да юрюлме башлады. Конкурсгъа бары да Темиркъазыкъ республикаланы вакиллери жыйыла эди.

Шону булан бирге бизде «Орус силуэт» деген бютюроссия конкурс да оьтгериле эди. Шо эки де конкурс республиканы маданият яшавунда гёрмекли агъвалатлар болуп токътай эди. Шо заманларда Гала Омаханованы, Анна Жетерени, Шамхал Алихановну, Вера Агошкинаны ва кёп озъге модельерлени атлары белгили болду.

—Мен конкурсда озъюмню «Элегантно на каждый день» деген коллекциямны гёрсете эдим. Капотла-

рымда кѳумукъ къабалайланы тигилеген къайдаларын кѳоллагъан эдим. Модельерлер ва журналистлер мени ишлериме оър кѳыймат берди. «Кавказ стилни» журисини члени Ислам Шовкринскийни, айрокъда кепине гелди. Мен милли накъышланы, опуракъ тигилеген къайдаларын эркин кѳоллай эдим,—деп эсге ала Надежда Константиновна.

Конкурс йыл сайын оьсе эди ва гележекде халкъара деген атны алмагъа имканлыкъ бар эди. Шо заманларда конкурсну яхшылыгъындан модельерлер оьзлени тизив устаханаларын ачма башлады. Гъар тигилген опуракъ янгы кѳрюкден чыкъгъан пирожоклар йимик тез сатыла эди. Арив тигип бажарагъан адамны уллу абуру бар эди.

Амма дюнья чар йимик айлана-алышына. Шагъарыбызны яшаву да башгъачалай болду. Гъалиги шагъарлыланы 20 йыл алякъдагъылары булан тенг-лешдирмеге болмайман.

ДАГЪЫСТАН МОДА

—Алда, гертиден де, дагъыстан мода бар эди. Гъали сеси де чыкъмай. «Кавказ стиль» сѳнген-дѳнген йимик тавлар элини модасы да къайда къалды къара эшек деген кюйге айланды. Мода гюзгюде йимик жамиятны гъалын, даражасын гѳрсете. Яй айларда ва гюзде адамлар нечик де, гиеген опуракъларын тюрлендирме, алышдырма къарай, тек къышда шо бир йимик пуховиклерден, курткалардан туснакъ зонагъа ошама башлай.

Бугюнгу жагъыллер опуракъны аслу гъалда сайтлардан таба табып ала. Гъали чи къатынгиши опуракъны эргиши опуракъдан айырма да кѳыйын. Къызъяшлар толстовкаланы тюкенлени эргиши бѳлюклеринде ала, уланлар булан йыртыллайгъан накъышлары булангъы футболкаланы гийме талпына,—дей Пашковская.

КЪЫЙНАЙГЪАН МАСЪАЛА!

—Неге адамлар бугюн опуракъны алда йимик усталагъа барып тикдирмей?

Надежда мени сораума тамаша болмады. Шо масъала оьзге касбу ѳлдашлары йимик, ону да тезден берли кѳыйнай.

—Дагъыстанлы къатынлар къачан да багъалы, сыйлы опуракълар гийип юрюмеге суюген. Тек гъалиги бутиклерде сатылагъан чакъы опуракъны мен алда бир де гѳрмегенмен. Ондан къайры, багъасы да учуз. Гъатта мен гиччиден берли тикме уйренген адам оьзюм шолай гъалиги модагъа жавап береген опуракъланы сатып аламан. Тигивчюню касбусу къачан болгъанча сакъланарны гъакъында ойлашма да къоркъаман. Гъали мадарлы адамлар да гъазир тигилген опуракъны

алалар. Акъчасын къызгъанып тюгюл, олар ательеге барып, заманын тас этип, инжинме суюмей.

—Тувра сорайым: мисал учун, машинистканы иши оьзлюгюнден бирев де эс этмейген кюйде ѳкъ болуп къалды. Ондан алда телефонисткалар ва бирдагъы бир нече касбу унутулду. Тигивчюню касбусу сакъланаргъа бираз сама умутугъуз бармы?

—Ательеге гелип тикдирегенлер гюн сайын аз бола бара. Гелегенлер де, тюзюн айтгъанда, аслу гъалда гъазир опуракъын янгыртма, къысгъартма геле. Озокъда, оьзтѳрече, башгъалагъа ошамагъан кюйде гийинме сюегенлер аз буса да, гъали де бар. Къатынланы бирлери бек багъалы кѳумач гелтирип, биревде де ѳкъ капот тикме тилейлер. Мен де оланы мурадын яшавгъа чыгъарма къарайман. Бир этген ишимни сонг такрарламайман. Герти тигив усталар аз къалгъан. Озокъда, аз болгъан сайын олар этеген ишни багъасы да артып туражакъ.

—Неге жагъыллер тигивчюню касбусун танглама суюмей?

—Неге тюгюл, школадан сонг коллежге яда профтех-училищеге барма оьзлер учун кем гѳрелер. Кѳбюсю оьр билимлер ала. Тек олагъа барысына да билимине гѳре къайдан иш табарсан? Диплому булангъы жагъыл юристлер, экономистлер, менеджерлер вуздан сонг ишсиз къала яда таксини юрютюп, аз-кѳп буса да къазана. Къызъяшлар буса, не ишни де тангласа

да, къайырмайлар. Мени заманларымда гъал бюс- бютюнлей башгъа эди.

– Артдагъы вакътилерде кёбюсю масъалаланы адамлар гъакимият, пачалыкъ чечгенче къарап турмагъа гъазирлер. Шо бир мердешге айланып битген. Сиз оъзюгюз опуракъны дизайнери деген касбу сакълансын учун не этесиз? Оъзюгюзню школагъызны ачмагъа хыялыгъыз ёкъму?

– Мен гъазирлеген «Яратывчулукъ ва яшлар» деген бир проект бар. Школаларда, интернатларда касбума байлавлу мастер-класлар оьтгерме, яшланы милли тигив, согъув, накъышлав мердешлери булан таныш этме сюемен. Менишлеген чакъы заманны ичинде кёп сынав топлагъанман, шо саялы яшлагъа айтма чакъы кёп затым бар. Бираз алда мен «Моданы еллери» деген жамият къайдада иш гёреген дизайнерлени клубун къурдум. Магъачкъала да еллени шагъары чы. Ондан къайры, айланабызда денгиз, Таргъутав... Къайыр, денгиз, Таргъутав, ел – шолар барысы да белгисинде (символика) къуршалгъан...

Шолар барысы да биз тигеген опуракъларда да оъзюню ерин таба.

Бизде оъзтёрече пагъмусу булангъы къызлар бар. Мен олагъа авторлукъ ихтиярларын якълама кёмек этемен ва шону булан бирге оъзюню дизайнерусталыкъны школасын да сакълама сюемен. Бир нече йылдан биз сагъналарда оьр модаланы гёрсетип болагъан дагъыстан модельерлени янгы атларын эшитербиз деп умут этемен.

Мени касбу ёлдашларым Гала Омаханованы, Вера Агошкинаны, Шамхал Алихановну ва оьзге дизайнерлени школалары гъали де ишлеп турагъанына эпсиз сююнемен.

ИЛМУ ИШ

Надежда Пашковская бугюн илму ишни де юрюте. Ол милли дагъыстан костюмланы теренден ахтара. Терск къазакъланы адатлы гийимлерине байлавлу бай материал жыйгъан. Проект Дагъыстанны милли политикагъа ва дин ишлеге къарайгъан министерлигине ва Орус тилни, маданиятны центрына бакъдырылгъан.

– Мен гъали Москвадагъы тарихи музейни тапшурувуна гёре, бир нече милли костюмлар тигип тураман. Ондан къайры, бийик тав районларда турагъан къатынгишилени опурагъына байлавлу ахтарывлар юрютемен.

Мен Дагъыстанны ва анадаш шагъарымны бек сюемен ва гъалиги ишим мени учун биринчи ерде токътагъан. Бары да дагъыстанлы къатынлагъа насипден капотлар тикмеге сюер эдим!

ВИОЛЕТТА РАТЕНКОВА

Яшлагъа багъышлангъан яшав

Бу макъалабызны биз тизив касбучу ва адам, Дагъыстанны ат къазангъан врачы, 50 йыл педиатр-инфекционист болуп ишлеген Мадина Муидовна Рамазанованы 100 йыллыкъ юбилейине багъышлап язмагъа сюе эдик. Тек Мадина Муидовна асру чагъына етишме бир нече айлар къалып турагъанда гечинген.

Гъали бизден кѣпарек 1943-нчю къагърулу йылда, Уллу Ватан давну лап къыргъын вакътилеринде врачлар фронтдан къайры, давгъа къуршалмагъан халкъгъа да тарыкъ болгъан. Шону гысапгъа алып, ерли гъакимият янгы Медицина институтну битдирген Мадина Рамазанованы Сергокъала районгъа бакъдыралар. Ол о заман савлай районгъа диплому бар биргине-бир врач эди. Шо саялы яшланы багъагъан эмчи деп къарамай, барысы да ону устыюне оз аврув-дертлери булан геле эди.

Мадина Муидовна халкъны башына тюшген гъалны бек яхшы англай эди. Гечесин-гюнюн бир этип, юртдан-юртгъа чаба туруп, аврувланы устыюне алгъасай эди. Огъар не байрам, не ял алагъан гюнлер ёкъ эди.

Мадина Рамазанованы эсге алывларындан: «Охувумну лап артдагъы йыллары совет халкъ учун обтесиз къыйын заманлары булан рас гелди. 42-нчи йылда фашист елевчюлер Кавказгъа гужум этме башлагъанда, орохув ожакъланы Орта Азиягъа гѣчюрме башладылар. Бизин Мединститутну буса Дербентде ерлешдирди, шонда охувбузну узатдыкъ ва тамамладыкъ. Сонг бизин якъ-якъгъа чачды: бирлери фронтгъа, бирлери Дагъыстанны районларына бакъдырылды. Мени педиатр гысапда Сергокъала районгъа йибердилер».

Сергокъалада 1944-нчю йылда Мадина озъюню агълю черин таба. Лейтенант Абдулмуъмин Гъажиев район военкоматда къуллукъ эте эди. Олар уйленген сонг Мадина асгер яшавну мердешлерине гѣре, эри булан бир ерден башгъа ерлеге гѣчюп юрюй...

Давдан сонг жагъил врачны Къазангъа бакъдыралар. Татарстанны тахшагъарында бир нече айлар туруп, белгили медицина центрларда билимлерин камиллешдирип, гиччи Ватанына къайта.

1953-нчю йылда ол Магъачкъаладагъы 1 номерли яшлар поликлиникасында врач-педиатр болуп ишлеме башлай. О замангъа яхшы сынав топлагъан Мадина Рамазанова яшланы багъывда янгыз медицина билимлер азлыкъ этегенине мекенли туюнюнюп бите. Гиччи, сѣйлеп билмейген яш не ери авруйгъанын англатып болмай. Гъалы бузукъ, шо саялы йылай. Оланы не къыйнайгъанын врач токъташдырып бажарма герек. Мадина Муидовна яшны англамакъ, ону не къыйнайгъанын мекенли билмек учун, врач инг алдын гиччипав озъюнден къоркъмайгъан куюню болдурма тарыкъ деп гысап эте эди. Яш алдында акъ халат гийген танымайгъан адам гелип токътагъанда, столдагъы шприцлени гѣргенде, дарманланы ийисин сезгенде дагъы да бек гъалеклене. Озокъда, шолай мюгълетлерде врачны сынавундан кѣп затгъасил бола. Педиатр медицинаны билегенден къайры, яхшы психолог да, педагог да, гъатта артист де болуп бажарма герек. Гертиден де, педиатрны иши пѣсагъа парх бере. Шо пѣсада буса аслу ролланы, келпетлени яшлар ойнай. Шо якъдан алгъанда, Мадина Муидовна пагъмулу режиссѣр эди деп, инамлы куюде айтмагъа болабыз.

Яшланы багъывдагъы бай сынавун гысапгъа алып, Савлукъ сакълав министрлик Мадина Муидовнаны Республиканы яшлар ууюню баш врачы этип белгилейлер. Интернатдагъы гъар яшны савлугъуна, гъалына Мадина

Рамазанова тергевлю ва гъайлы янаша эди. Гъатта гъарисин атларына ерли таный эди.

Интернатда аслу гъалда ата-анасы ташлагъан яда больницаларда куююп гетген яшлар сакълана эди. Бир-бирде жагъил аналар озлер гиччи авлетин гелтирип, Интернатда куююп гете эди. Мадина Муидовна шолай аналар булан узакъ лакъырлар юрюте эди, олар этеген ишине гѣкюнѣр, яшын алып гетер деп умут эте эди.

Бир гезик интернатгъа кюлунда янгы тувгъан яшы булан жагъил къатынгиши гирип гелген. Ол эринден айрылгъан болгъан экен. Атасыны ожагъына къайтгъанда, уллулар яшдан да кутул деп талап этген болгъан. Дагъы амалы болмай, баласын интернатгъа гелтирген. Тек арадан бир йыл озтюп, эри булан ярашып, янгыдан кюшулуп, интернатгъа яшын ахтарма гелген. Тек о замангъа атасыз-анасыз къалгъан исбайы уланъяшны башгъа агълю оззлеге алып битген болгъан.

Мадина Муидовна медицина институтну студентлерини алдында сѣйлей туруп англата бола эди: «Врачгъа уллу адамны инамлыгъын къазанмакъ учун касбу бажарывлугъу кѣмек эте, амма яшны инамлыгъын къазанмакъ юз керен къыйын. Гиччипав озъюне тюз дарманлар берилегенин, докторну касбу даражасын билмей. Ол инг алдын озю учун врач яхшы адаммы яда туюлюмю деп токъташдыра».

М.Рамазанова яшлагъа бакъгъан якъдагъы сюуюю, рагъмулугъу, чыдамлыгъы етишмейген педиатргъа, врачгъа шо касбуда ери, этме иши ёкъ деп гысаплай эди. Ола ахырынчы тынышына ерли дегенлей, авруйгъан яшланы устыюне барып, кѣмек этмеге талпына эди. Олай ол 50 йылны ичинде нече-нече яшны сав этип, аякъгъа тургъузгъан, нече-нечесин озлюмден кутгъаргъан.

Гъар яхшы врач касбусунда озрлене турма тарыкъ. Шолай Мадина Рамазанованы да бир гюн Дагъыстанны савлукъ сакълав министрлигине чакъырлар. Ол министрни заместителини борчларын кютме башлай. Республиканы бары да шагъар ва район больницаларындан айланып чыгъа, хыйлы чараларда ортакъчылыкъ эте.

Заманлар гете туруп, ахырда Мадина Муидовна адатлы врач касбусуна къайта. Огъар озъюнде бир вакътини ичинде 100 яш ял алма болагъан «Журавлик» деген санаторийни ишин тапшуралар. Санаторийде школа чагъына етишмеген яшлар савлугъун беклешдире эди. Онда ол пенсиягъа чыкъгъанча, 30 йыл ишлеп тургъан.

Мадина Муидовнаны касбу ёлун ону гиччи кызы Заира Гъажиева узатгъан. Ол врач акушер-гинеколог, торуну Резеда Магъамматова медицина илмуланы кандидаты, невропатолог, Москвада ишлей. Бирдагъы торуну Муслим Гъамитов—асгер врач, Владикавказдагъы полкнумедицина къуллугъунуначальниги. Муслим Мычыгъыидагъы дав агъвалатланы ортакъчысы. Ондан къайры, 2008-нчи йылда Къыбла Осетияда къуллукъ этген. Олар анасыны ва улланасыны: «Врачны хатасыны къыйматы бек багъа токътай. Шо багъа адамны савлугъу ва яшаву»,—деп айтгъан сѣзлерин бир де унутмай.

ПИРОГ ДА БИШИРИЛДИ, БАРАКАЛЛА ДА АЙТЫЛДЫ

Озокда, гъеч амалгъа гелип, больницада ятмагъа, докторланы алдына бармагъа сюегенлер ёкъдур. Ким де савлугъу акъсама башлагъанда, гъатта, кёбокъ да чарасызлыкъгъа тарыгъанда, акъ халатлыланы эшикалдын таныма башлай. Балыкълар сувну теренин излейгенде йимик, биз къайсыбыз да яхшы докторланы ахтарабыз. Гюнагъларындан Аллагъ гечсин, атабыз врачны чакъырмаса бажарылмайгъан ерге етишип авруса, шоссаят Эрпелидеги участка больницагъа тюзлене эди.

Бир гезик огъар биз: «Папа, сизин биз яхшы докторлары, атив онгайлы шартлары булангъы больницагъа салайыкъ. Шонда, юрт ерде не кёмек бола?» – деген эдик. Ол: «Къоюгъуз, авара болмагъыз, бир ерге де тербенмеймен, Эрпели больницада йимик дагъы бир ерни де юрегим алмай, магъа шонда бек яхшы бола. Онда бек тизив къарав бар. Шонда ишлейгенлер илиякълы кюйде яна-

шып, не тарыкъ деп, устюбюзде эретуруп туралар. Воллагъ, олар гъайыбызны этеген кююне къарап, бир-бирде уялып да гетемен. Оланы гъакъында бир атив макъала язсангъ ярамаймы?» – деген эди.

Шо гюнден бугюнге ерли атабызны калималары юрегимден таймай, ари-бери булан шонда барма чола табылмайгъангъа талчыгъып да тураэдим. Атабызнымуту сыйлы васиятына айланып къалды. Мен

де: «Аллагъ буюрса, язажакъман, айрокъда сиз бек гюрмет этеген лаборант Папуйну гъакъында айрыча эсгерермен», – деген эдим.

Атабыз Эрпели больницада ишлейгенлени бирин де айырмай, гъарисини атына алгъыш этип, олагъа бек рази кюйде яшавдан гетди.

Гъалиги янгы больницадын гёрмеге насип болгъан буса, нечакъы сююнежек эди. Гъали буса магъа ону шо сыйлы мурадын яшавгъа чыгъарма дагъыдан да бек себеп болуп къалды.

Айтагъаным, сиз де билеген кюйде, бизин Дагъыстангъа шо коронавирусну балагъы оюзюню агъулу «тишин» оёте кюйде батдырды десек де ярай. Шо аврувгъа къаршы ябушмакъ учун бары халкъ хозгъалып къалды. Ери гелгенде эсгерип кюйма сюемен, Буйнакск районну Эрпели, Тёбен Къазаныш, Чиркей юртлардагъы участка больницалары коронавирусдан, пневмониядан авруйгъанланы къабул этип турду, шоларда «къызыл», «яшыл зоналар» да бар эди. Шо къувунлу гюнлерде ишлейгенлени ругъландырмакъ учун бир-бир гъаракатлар да оьтгерилди.

Айтагъаным, Буйнакск районну администрациясыны башчысы ва районну маданият управлениеси, къатынланы совети Эрпели больницаны, айрокъда коронавирусну вакътисинде дагъыдан да бек халкъны алдындагъы жаваплыкъны гъис этип чалышгъан медицина къуллукъчуларыны гёнгюню алдылар. Шо гюню оланы касбу байрам гюню де расланып къалгъан эди.

Буйнакск районну ёлбашчысы К. Изиев «къызыл зонада» гечеси-гюню булан гъар аврувгъа жаны авруп иш гёрген медицина къуллукъчулагъа баракалла кагъызлар, чечеклер савгъат этди.

Кёп йылланы узагында белсенип, намуслу кюйде загьмат тёгюп, шо кыйынлы гюнлерде де кепсиз болгъанына да къарамай, уюнден туруп да оьзюню кьолундан гелеген кёмегин этген Эрпели больницыны баш врачы Румилият Атаева иш ёлдашларына разилигин билдирди.

–Шу коронавирус бизин Дагъыстангъа етишгендокъ, шону гьеч яйылма кьоймасбыз деп коллектив булан баш чарабызны гёрме башладыкъ. Мен коллективиме, иш ёлдашларыма бек рази къалдым. Неге тьогюл, бары да биригип, бир-бирев булан гьакълашып, оьзлени савлугъун да кьызгъанмай, аврувланы янындан таймай къасткъылдылар. Мен де шо югъагъан аврувну не кьайда да бакъма болагъанына байлавлу план, схема кьуруп, Россияны гьар ерлериндеги, Москвадагъы, Санкт-Петербургдагъы танышбилиш врачлар булан аралыкъ тутуп, нечик дарманлар этилме герекни билип иш гёрдюк деме ярай. Дагъы да эсгерсем, Эрпелиден чыкьгъан, тыш пачалыкъларда, Санкт-Петербургда, гьар ерлерде яшайгъанлар да бизге тарыкълы дарманлар, маскарлар, формалар бакъдырып кёп кёмек этдилер. Олай да, волонтерланы шайлы кьошуму болду. Мен Буйнакск районну башчысындан башлап, бу ортакъ кьайгыбызгъа табылгъанлагъа, рагъмулу кьолун узатгъанлагъа, савлай коллективиме баракалламны билдиремен. Иш ёлдашларымны усталыгъы, гьаракаты булан биз кыйынлы гьаллардан оьтмеге болдукъ, –деди ол.

Коронавирусну агъусу хыйыланы йыгъып турагъан вакътиде, юртларда тиши-тырнагъы булан белсенип ишлеген бары да медицина кьуллукъчуланы оьзлени илиякълы сёзю, гьайлы янашыву булан якълагъан, бойнуна алып, инсаплы гьаракат юрютген Буйнакск районну маданият кьурумуну ва къатынланы советини гёрмекли кьошумун айрыча эсгерме сюемен.

Айтагъаным, оланы башын тутгъан белгили шаирибиз Рукъуят Иразутдинованы сиптечилиги

булан «Пирог бишир ва баракалла айт» деген гьаракат юрюлдю. Эрпели больницада болгъан ёлугъувгъа да районну маданият кьурумуну вакиллери ва къатынланы советини ортакъчылары пироглар, гьаливалар, тортлар гьазир этип, бары да юртлардагъы больницаларда, медпунктларда кьоччакъ кюйде чалышгъан медицина кьуллукъчуланы кьутлап, татлиликлени савгъат этдилер, оланы хошландырдылар.

Ондан кьайры да, шо вакътилерде Россияны гьар ерлеринден сынавлу асгер врачлар, касбучулар, оьзге медицина кьуллукъчулар гелип, кыйыныбызны авур янын алып, белсенип, оьзлени борчун кютдюлер. Мисал учун, Буйнакск районну асгер бёлюк ерлешген Герейавлакдагъы майданында коронавирусдан, пневмониядан авруйгъанлар учун 100 ери булангъы госпиталь кьурулгъан эди. Олагъа да Буйнакск районну администрациясыны, маданият управлениесини, районну къатынларыны советини янындан тергев берилди демеге ярай.

Айтма сюегеним, Буйнакск районну администрациясыны, культура управлениесини гьаракаты булан Россияны гюню булан байлап, концерт программа гьазирлеп, медицина кьуллукъчуланы шайлы сююндюрдюлер.

Олай да, Буйнакск районну ёлбашчысы Россияны гьар ерлеринден гелген врачлагъа да, оьзге касбучулагъа да медицина якъдан оьр даражада кёмек этгени учун баракалла кагъызлар тапшурду. Буйнакск районну къатынларыны советини атындан, ону башын тутгъан Рукъуят Иразутдинова гьайын этип, олагъа чай ичмеге 3 уллу тепси кьоз гьалива савгъат этдилер. Кьонакълар да оьзлени ругъландыргъаны учун бек рази къалдылар.

Гертиден де, бары халкъны силкиндирген аврувну эбинден гелмек учун авруйгъанлагъа ичибушуп, олагъа аявлу адамларына йимик къарагъан медицина кьуллукъчулар аз тьогюл. Мисал учун, Эрпели больницыны алып кьойсакъ да, баш врачындан тутуп, бары да врачланы, медсестраланы, санитаркаланы ва оьзге кьуллукъчуланы да бажарывлугъу, пагъмулугъу, юреги авруйгъанлыгъы булан бойнуна тьошген кёп уллу, авур намусну Айгъазидей кютдюлер десек де ярай. Гьарангъа тыныш алагъанлагъа да гечеси-гюню булан сабурлукъ сала туруп, оьзлени тергевюнде сакълап, гьар аврувну эсен-аман аякъгъа миндирме болгъанлыгъы да негер де тиймейми? Барыгъызгъа да Аллагъ рази болсун.

ПАХУ ГЪАЙБУЛЛАЕВА

Алданокъ буџорулгъан ёл булан...

Адамны тезден берли яхшы таныймысанг, дагъы сен ону гъакъында янгы затны билмесмен деп эсинге геле. Ону юрюйген, кюлейген, ойларын къурагъан кюю, гъатта машинин озтѳрече гъайдайгъан къайдасы магъа кѳпден берли белгили эди. Яшырмай айтгъанда, хыйлы заманлар алда мени инг башлап Патимат Гъюсейнованы машинин юрютеген, залим «темир атны» озъюне тынглатып болагъан гъюнерлери тамашагъа къалдыргъан эди.

—Лакъырны адатлы соравдан башлайыкъ. Сен къачан сурат этмегебашладынг? Сен алданокъ къайсы жанрда ишлежегингни билмей эдинг чи?

— Мен озъюмню таныйгъандан берли сурат этивден айрылмагъанман. Сонг оьсе, англавларым арта туруп, шо мени яшавда аслу касбум буса ярай деген ойгъа гелдим. Озокъда, художник боламан деген булан битип къалмай, шо яратывчу касбуну бары да сырларына тюшонмек учун терен билимлер де тарыкъ. Мен шону яхшы англай эдим ва мурадыма етишмек учун башлап училищеде, сонг университетде охудум. Билмеймен, неге буса да, мен бизин къытынгышилер гиеген милли опуракълагъа айрыча

тергев бермеге башладым. Шолардагъы тамаша накъышлардан, суратлардан, тюслерден илгъам ала эдим. Балики, шо саниятны аслу мердешлерин сакълап узатма тюшедир деген ой тувду. Капотлар учун янгы эскизлер этмеге урундум. Янгы ишим яхшы хайыр гелтире эди. Оьзгелеге ошамагъан кюйде, озтѳрече гийинме сюегенлени арты-алды ёкъ эди. Бир гезик устаханама бек гѳнгю бузулгъан кююнде къатынгыши гирип гелди. Ол тюкенлени бирисинде багъалы жинсюпканысатыпалгъанболгъан экен. Хантавлукъ этип, итив булан юпкасыны бир мююшюн гюйдюрюп къойгъан. Опуракъдагъы накъышланы янгыртма сюйгенде, огъар тюкенде мени устаханама

барма ёрагъанлар. Мен шоссакъат озъюмню эскизлеримни таныдым. Озокъда, болагъан кѳмегимни этме къарадым.

Он йылны узагъында, мен шо ишни юрютюп турдум. Тек бир гюн бары да зат акъча булан оьлченмейгенин, ишим магъа сююнч гелтирмейгенин, иштагъландырмайгъанын англадым. Юпка, капот бугюн гийиле, тангала унутула яда заманы гелип ташлана. Опуракъны оьмюрю кѳп узакъгъа бармай. Мен буса гerti яратывчу ишни сюе эдим. Шо заман мени Россияны илмулар академиясыны Дагъыстан филиалына чакъырдылар. Олар магъа гъар тюрюю археология ахтарывларда, илму сапарларда ортакъчылыкъ этмеге таклиф эт-

дилер. Мен шоссагъат рази болдум. Неге тюзюл, тарих, гетген яшав булан байлавлу агъвалатлар мени тезден берли тергевюмню тарта эди. Шолай озюм де къаравулламайгъан кюде илму ахтарывлагъа къошулдум.

–Сен озюнгню шайлы хайыр гелтиреген ишингни де къоюп гележегингни илму булан байлама сюйгенинге инанма да къыйын?

–Инанмасанг да, тап шолай болду. Мен бир нече археология сапарларда ортакъчылыкъ этдим. Магъа гъар табылгъан янгы затны суратын этмеге борч салынгъан эди. Шо бек жаваплы иш, бир затын да къутгъармай, бар кююнде этмеге тарыкъсан. Сонг алимлер шо суратлардан таба бырынгъы къольязмаланы охуйгъанда ймик гетген заманланы сырларын ача. Уъстевюне, суратлар илму сапарны ахырынчы натижаларын белгилемек учун да таъсир эте.

Шо мени насипли заманларым эди. Тарихни ахтарыв шонча да къужурлу иш, гъаракат экенни мен билмей тургъанман экен. Бир мюгълетге гёз алдынга гелтирме къара: алимлер къазывлардан сонг минг йыллар алъякъда яшагъан гиччи къызъашны сюеклерин таба. Къол сюегинде билезик сакълангъан. Шо билезикден таба тарихчилер къызъаш мадарлы, бай ожакъда тувгъан болгъанын токъташдыра. Мен буса обтесиз гёзеллиги булангъы билезикни суратын эте туруп, ол амалсыз къызгесек яшавдан неге олай тез гетгенин ойлашып талчыгъаман.

Бырынгъа адамланы усталыгъы гъайранлыкъгъа къалдырагъандан къайры, оланы табиятгъа зарал гелтирмей дюньяны гъакъындагъы билимлерин озълени пайдасына къоллап бажарагъанлыгъы тамаша эте. Ташларда, гъар тюрлю савутсабаны уъстюнде этилген обсюмлюклени, къушланы, жанланы, ерлени, денгизлени суратларын гёрмеге боласан. Олар суратны тили булан айланасындагъы дюньясын гёрсете. Балчыкъдан, ташдан, агъачдан оър маданият агъамиятлыгъы булангъы тизив алатланы ясагъанлар. Балики, шо

заман шо магъа да обтесиз ювукъ экенин англама башлагъанмандыр. Ташда, кажинде, агъачда сурат этип къойгъан булан болмай, шо суратда асураны ангы сезилме герек. Археология сапарларым мени инчесаниятгъа бакъгъан якъдагъы англаварымны бек байындырды.

–Сонг не ишге урундунг?

–Сонг мени ишим П. Гъамзатованы атындагъы музейде узатылды. Бузулгъан, эсгиленген, ерлеринден сырлары тайгъан суратланы янгырта эдим. Шо да магъа уллу сынав, янгы англавар берди. Гъали заманлар гетип кёп ойлашаман: шо ёл булан мени ким буса да оърден къолумдан тутуп алып юрюгенми

экен деп эсеме геле. Шо магъа алданокъ буюрулгъан, белгиленген ёл бугъай...

Инчесаният музейдеги иш бирдагъы бир агъамиятлы затгъа тергев бердирди: суратда дагъы бир зат да этмей, янгыз гъызлар ва белгилер булан да кёп затны айтмагъа, англамагъа бола экен. Шо жанргъа гъалиги инчесаниятда абстракция дей. Сурат къаравчуну алдында чечкедей, бир ачыла, бир сёне, кюлей, йылай, сююне, къайгъыра...

–Сен гёрегенини бизде гёребиз. Тек сени къолунгда, оюнгда айланабыздагъы гъар адатлы зат суратгъа гёчюп, саният болуп токътай. Неге шо сенде бар, бизде ёкъ?

–Мен озюм де шону билмеге сюер эдим! Ичимден, юрегимден геле. Юрегимни теренлеринде тувулуна, юхумну къачыра, инжите, паракат болма къоймай. Мен шо заман озюмню яшгъа токътагъан къатындай гъис этемен. Ичимден гелеген тавушлагъа тынглайман (кюлей). Сонг бирден кёк кёкюрегендей, сурат гёз алдыма гелип токътай. Сен де янгы яш тувагъандай янгы ой тувгъанын англайсан. Бютюндюнья, алам сагъа ойлар бере, янгыз шоланы къоллап бажарма герек. Тувулунгъан келпет—шо мен озюммен: гъар гъызда, гъар тюзде—мени гёзлерим, къолларым, мени къаным... Шо—мени яшавумну бир пайы, гесеге...

–Гъали сен этноцентрда артдиректор болуп чалышасан. Шо

Женщина Дагестана

На кумыкском языке

Учредитель:

Министерство информатизации, связи
и массовых коммуникаций РД.

Главный редактор

Н. М. КЕРИМОВА
e-mail: j-dag@mail.ru

Редакционная коллегия:

заместитель главного редактора

А. Ю. АБДУРАХМАНОВА,
e-mail: delia25@mail.ru

ответственный секретарь

С. Х. БУЛГАЕВА

редактор русского выпуска

Г. Х. АСАДУЛАЕВА

редактор аварского выпуска

Б. Ш. МУХИДИНОВА
bahu4y@mail.ru

редактор даргинского выпуска

П. Г. ВАГИДОВА

редактор кумыкского выпуска

П. Х. ХАЙБУЛЛАЕВА

редактор лезгинского выпуска

Н. Н. ИБРАГИМОВА
e-mail: shikhnabieva1981@mail.ru

редактор лакского выпуска

З. Т. АБДУРАХМАНОВА

редактор табасаранского выпуска

С. М. ИСРАФИЛОВА

Корреспонденты:

Э. ИБРАГИМОВА,
А. ТАЖУДИНОВА,
В. РАТЕНКОВА.

Заведующий редакцией

С. М. ГАМЗАТОВА

Художественный редактор

Г. А. КУРБАН-АДАМОВА,
e-mail: guleymat@mail.ru

Адрес редакции и издателя:

367018, Республика Дагестан,
г. Махачкала, пр-т Насрудинова, 1^а.
e-mail: j-dag@mail.ru

Журнал отпечатан в типографии:

ГАУ РД Издательский дом «Дагестан».

Телефоны редакции:

65-00-36, 65-00-37, 65-00-39, 65-00-40.

Официальный сайт журнала «Женщина Дагестана»: женщинадагестана.рф

Сдано в набор 20.07.2020.

Подписано в печать 29.07.2020.

Формат бумаги 60 x 84¹/₈.

Объем: 5,5 печ. л.

Заказ № 0702. Тираж (3300) 591 экз.

Журнал для семейного чтения. Издается с 1957 г. Выходит на аварском, даргинском, кумыкском, лакском, лезгинском, русском, табасаранском языках один раз в два месяца. Свидетельство о регистрации СМИ ПИ № ТУ05-00429 выдано Управлением Федеральной службы по надзору в сфере связи, информационных технологий и массовых коммуникаций по Республике Дагестан.

сени яратывчулукъ ёлунгда лап
оър канзингми яда дагъы да оър-
ленме хыялынг бармы?

—Къайсы иште де, шо сагъа герти
сююнч гелтире буса, янгы ойланы,
келпетлени тувулуна имканлыкъ
бере буса, ёллар ача буса, демек, сен
оъзюнгню ерингде олтургъансан
деме ярай. Арт проектлеге мен бек
иштагъланып къуршаламан. Тек шо
оър канзим деп эсеме гелмей, мен
алгъа юрюймен.

—Эгер де, художник сизде выс-
тавкасын оьтгерме суюсе, сен
куратору гысапда шону онгар-
макъ учун янгы ойланы къайдан
излейсен, табасан?

—Арт-выставкада гёрсетилеген
суратланы къайсы буса да, бир
умуми ою, маънасы бола. Шо ойнун
англап, сезип бажарма тарыкъ. Ху-
дожникни бютюн яратывчулугъу
булан да таныш болмагъа тюше.
Мисал учун, «Янгыз сенсен сую-
геним» деген выставканы онгар-
макъны ою бир ахшамны ичинде
бирден тувулунду. Магъачкъалада
Родопбульвардангезеп турагъанда,
ерде уьрге терекни яйылгъан уллу
къызыл япыракъларын эс этдим.
Шо ойнун къолладыкъ.

—Сени агълюнг, яшларынг,
уьйлеринг, дос-къардаш булан
байлавлу оьзге авараларынг, на-
мусларынг бар. Гъар-бир затгъа
нечик етишип боласан?

—Тюзюн айтгъанда, шо тынч
тюгюл... Мен алда кёп заманымны
атам ва эркъардашларым булан
оьтгергенмен. Шо саялы кантлагъа,
агъ урувлагъа уьйренмегенмен.
Мен оьзюм оьзюме борч саламан,
палан затны этмеге тарыкъ буса,
демек, этежекмен. Озокъда, къай-
панмайгъан солдат болуп турмакъ-
дан да къавшаласан, тек... Алда
янгы выставкалар, янгы проектлер
къаравуллай, шо саялы бошама
заман ёкъ. Агълюм мени англама,
якълама къарай ва мен олагъа бек
разимен. Уланларымны уллусу
оьсген, гиччиси гъали де школагъа
юрюй.

—Сен Зубутли-Миатлиде хал-
къара арт симпозиум оьтгермек
учун Президентни грантын ут-
гъансан. Шо проект къачан ва
нечик тувулунду?

—Яшырмай айтгъанда, онча кёп
болмай. Шолай халкъара симпо-
зиумлар сурат этив школаланы
бир-бири булангъы байлавлукъну
беклешдиривге бек пайдалы:
художниклер сынав алышды-
ра, усталыкъларыны сырларын
ача... Инчесаният булан машгъул
къайсы адамгъа да яратывчу ара-
лыкълар болмаса ярамай. Бираз
алда Дагъыстан художниклер
булан бирче Кипрда оьтгерилген
симпозиумда болдум. Шо касбу
ёлдашларым булангъы биринчи
сапарым эди. Ватанымдан арекеде,
къонакълыкъда ишлемеге кепиме
гелди, ушатдым. Онда яратывчу-
лукъ учун бары да онгайлы шарт-
лар яратылгъан эди. Ерли уни-
верситетни янында къурулгъан
гъалиги заманны инчесаниятыны
музейини экспонатлары магъа,
айрокъда бек таъсир этди.

—Дагъыстанда пагъумулу адам-
лагъа арагъа чыкъмагъа, оьзле-
ни танытмагъа къыйынмы?

—Уллуланы айтмайман, тек жа-
гылlege, гертиден де къыйын.
Пагъумулу сурат этив усталары
булан бютюндюньгъа макътал-
гъан республикада шолай гъал
тувулунгъанына биревлер инанма
да инанмас. Амма шогъар мюкюр
болмагъа тюше. Мен герти гъалны
яхшы билемен.

—Сен шону билип, англап гъали
жагыл пагъумулагъа кёмек этме-
ге токъташгъанмысан?

—Кёмек деп айтсакъ чы бираз
уллудан чалынар. Мени тезден
берли гъалиги инчесаниятны
центрын ачмагъа умутум бар эди.
Шо коммуна яда артель къайда да
къурулма бола. Яш художниклеге
бир-бирини ишлерин гёрмеге, сы-
нав алышдырмагъа, янгы къайда-
ланы излемеге, янгы мердешлени
яратмагъа имканлыкъ бережек. Шо
гъалиге янгыз умут кюйде къалып
тура, тек мен ругъдан тюшмеймен
ва бизде шолай центр болажагъына
инанаман. Менден алда шо ойнун
яшавгъа чыгъарагъанлар болса,
шогъар да гъакъ юрекден сююнер
эдим.

Сулгият БУЛГЪАЕВА

И другой дороги
просто нет

